

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Nina Pevec

**Vloga jedrskega orožja v strategiji Nata – zgodovinski
pregled**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

Nina Pevec

Mentor: doc. dr. Vinko Vegič

**Vloga jedrskega orožja v strategiji Nata – zgodovinski
pregled**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2009

ZAHVALA

Hvala moji družini, ki me je skozi študij spodbujala, podpirala in verjela vame.

Hvala tudi Tebi, ki si vedno poln spodbudnih besed.

Brez vas mi ne bi uspelo.

VLOGA JEDRSKEGA OROŽJA V STRATEGIJI NATA – ZGODOVINSKI PREGLED

Izum jedrskega orožja je po prepričanju mnogih zaključil 2. svetovno vojno in je odgovoren za najdaljše obdobje svetovnega miru. Prav jedrsko orožje je igralo tudi ključno vlogo v mednarodnih odnosih v povojnem svetu, v t. i. obdobju hladne vojne. Za hladno vojno je značilna tudi izrazita bipolarnost med Zahodom in Vzhodom, zvezo Nato in Varšavskim paktom. Kakšno vlogo so torej zahodni zavezniki pripisovali jedrskemu orožju skozi obdobje hladne vojne in kakšno vlogo igra jedrsko orožje v današnjem svetu? Strategji so vedno iskali najboljšo možnost izkoriščanja velikega vpliva, ki ga ima jedrsko orožje na mednarodne odnose. Tako so v času po vojni predvidevali uporabo jedrskega orožja na vsako nasprotnikovo grožnjo, danes pa je vse bolj močen vpliv neproliferacije in omejevanja oboroževanja. Danes je vloga jedrskega orožja omejena na politično vlogo, njegova naloga je zastraševanje in odvracanje nasprotnikov.

Ključne besede: jedrsko orožje, zveza Nato, Varšavski pakt, vojaška strategija

THE ROLE OF NUCLEAR WEAPONS IN THE NATO'S STRATEGY – HISTORICAL REVIEW

According to many, the invention of nuclear weapons has ended the World War II and it is held responsible for the longest period of the world's peace. Nuclear weapons played the key role in the international relationships in the after-war world - in the so-called cold war. Characteristically, the cold war also produced a distinctive bipolarity between the West and the East, between NATO and the Warsaw pact. So what was the role of the western allies' nuclear weapons during the period of the cold war and what is its role nowadays? The strategists have always been searching for the best possible use of nuclear weapons' influence on the international relationships. After the big war, the nuclear weapons were to be used after every enemy's threat, but today influences of non-proliferation and arms limitations are getting stronger. That is why the today's role of nuclear weapons is limited to the political role; its main task is to intimidate and to divert enemies from acting in a hostile manner.

Keywords: nuclear weapons, NATO, Warsaw pact, military strategy

KAZALO

SEZNAM KRATIC	6
1 UVOD	8
2 METODOLOŠKI OKVIR	12
2.1 PREDMET IN CILJ PROUČEVANJA	12
2.2 HIPOTEZE	13
2.3 STRUKTURA ANALIZE.....	13
2.4 METODOLOGIJA PROUČEVANJA	14
2.5 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	14
2.5.1 <i>Zveza Nato</i>	14
2.5.2 <i>Vojaška strategija</i>	16
2.5.3 <i>Jedrsko orožje</i>	17
3 LETA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI	19
4 VLOGA JEDRSKIH SIL V OBDOBJU HLADNE VOJNE	22
4.1 PRVA NATOVA VOJAŠKA STRATEGIJA MC 3	22
4.2 OBDOBJE DRUGE NATOVE VOJAŠKE STRATEGIJE.....	24
4.2.1 Dogajanje konec 1950-ih	24
4.2.2 Teorija odvracanja in zastraševanja	26
4.2.3 Sprejetje strategije množičnega povračila 1957	27
4.2.4 Dogajanje v 1960-ih	29
4.3 OBDOBJE TRETJE NATOVE VOJAŠKE STRATEGIJE	31
4.3.1 Dogajanje konec 1960-ih	31
4.3.2 Vzajemno zagotovljeno uničenje	32
4.3.3 Teorija omejene vojne	33
4.3.4 Sprejetje MC 14/3	34
4.3.5 Dogajanje med 1960 in koncem hladne vojne	38
5 VLOGA JEDRSKIH SIL PO KONCU HLADNE VOJNE	41
5.1 OBDOBJE NATOVE VOJAŠKE STRATEGIJE IZ LETA 1991	41
5.1.1 Dogajanje konec 1980-ih in v začetku 1990-ih.....	41
5.1.2 Sprejetje nove vojaške strategije	45
5.2 AKTUALNA NATOVA VOJAŠKA STRATEGIJA	49
5.2.1 Dogajanje konec devetdesetih	49
5.2.2 Sprejetje posodobljene strategije	50
5.2.3 Dogajanje po devetdesetih	53
6 SKLEP IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ	55
7 LITERATURA	58

SEZNAM KRATIC

ANČ	Akcijski načrt za članstvo v Natu
CFE	The Treaty on Conventional Armed Forces in Europe - Sporazum o konvencionalnih silah v Evropi
CTBT	The Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty - Sporazum o vsestranski prepovedi jedrskih poskusov
EAPC	The Euro-Atlantic Partnership Council - Evroatlantski partnerski svet
INF	The Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty - Pogodba o jedrskem orožju srednjega dometa
ISAF	International Security Assistance Force - Mednarodna varnostna podpora sila
LTBT	Limited Test Ban Treaty - Sporazum o omejevanju poskusov z jedrskimi sredstvi
MAD	Mutual assured destruction - Vzajemno zagotovljeno uničenje
MC 3	The Strategic Concept For The Defense Of The North Atlantic Treaty Area – Strateški koncept za obrambo Severnoatlantske organizacije (1949)
MC 14/2	Overall Strategic Concept For The Defense Of The North Atlantic Treaty Organization Area - Celoten strateški koncept za obrambo Severnoatlantske organizacije (1957)
MC 14/3	Overall Strategic Concept For The Defense Of The North Atlantic Treaty Organization Area - Celoten strateški koncept za obrambo Severnoatlantske organizacije (1968)
NATO	The North Atlantic Treaty Organization - Organizacija severnoatlantskega sporazuma
NPT	The Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons - Pogodba o neširjenju jedrskega orožja
OVSE	Organizacija za varnost in sodelovanje v Evropi
PTBT	Partial Test Ban Treaty - Sporazum o delni prepovedi jedrskih poskusov
PzM	Partnerstvo za mir
RF	Ruska federacija
SALT I, II	Strategic Arms Limitation Talks - Pogajanja o omejitvi strateškega orožja
SFRJ	Socialistična federativna republika Jugoslavija
SHAPE	Supreme Headquarters Allied Powers Europe - Vrhovno poveljstvo združenih sil v Evropi

SORT	The Treaty Between the United States of America and the Russian Federation on Strategic Offensive Reductions - Sporazum o zmanjševanju strateškega ofenzivnega orožja
START I, II, III	Strategic Arms Reduction Treaty - Pogodba o zmanjšanju strateškega orožja
SZ	Sovjetska zveza
UL OZN	Ustanovna listina Organizacije združenih narodov
ZDA	Združene države Amerike
ZEU	Zahodnoevropska unija

1 UVOD

Začetek jedrske zgodbe je bil v bistvu dokaj enostaven. Wilhelm Roentgen je leta 1895 odkril radiacijske žarke, James Chadwick je leta 1932 odkril prvi nevtron, leta 1938 je Otto Hahn s kolegi objavil novico o prvi uspešno opravljeni jedrski fisiji in konec leta 1939 Albert Einstein skupaj s svojimi ameriškimi kolegi že nagovarja predsednika Roosevelta, da zagotovi sredstva za izgradnjo jedrske bombe. Januarja 1941 predsednik Roosevelt tako sprejme idejo o jedrski bombi in jedrski projekt Manhattan postane realnost. Projekt (skupaj s tehnološkimi in vojaškimi posledicami) spremeni mednarodne odnose, vpliva na preobrat v odnosih med največjima državama in postane morda nekaj v obliki zlobnega duha iz steklenice, ki pa ga je vse težje nadzirati. (Vukadinović 1985, 37)

Po uporabi dveh jedrskih bomb na Japonskem (uranske bombe imenovane Deček, 6. avgusta 1945, odvržene na Hirošimo in plutonijeve bombe imenovane Debeluh, odvržene na Nagasaki tri dni kasneje) je svet spoznal, da je novo ameriško orožje zares revolucionarno. Jedrsko orožje je zahtevalo novo vojaško strategijo, v kateri bi imelo primerno vlogo, spremenilo je način vojskovanja, ki se je drugače skozi zgodovino spreminjal zelo počasi, spremenilo je ravnotežje sil v svetu, bilo pa je tudi eden izmed glavnih instrumentov hladne vojne, ki je sledila drugi svetovni vojni.

Pravijo, da je vojna samo nadaljevanje politike z drugimi sredstvi. Mednarodna politika, razmerje sil in čas po drugi svetovni vojni, ki ga imenujemo »hladna vojna«, pa so bili nadaljevanje vojne z drugimi sredstvi. Po definiciji naj bi bila hladna vojna »stanje ne vojne ne miru«, katerega vsebina je neprestana politična, včasih tudi vojaška konfrontacija dveh poveljnih velesil, ZDA in SZ ter njihovih blokov. Kot zgodovinska kategorija pomeni hladna vojna razmerje med temeljnima in nasprotnima družbeno – političnima, gospodarskima in vojaškima sistemoma v času, ko so tudi sicer nastajale velike spremembe v vsej mednarodni skupnosti. (Nečak 1999, 6)

Hladna vojna je tudi vir nestrinjanja različnih zgodovinarjev¹. Največjo dilemo tako predstavlja vprašanje začetka hladne vojne², vseeno pa obstaja splošni konsenz, da je hladna vojna posledica rezultatov 2. svetovne vojne, nasprotujočih si ideologij in procesa dekolonizacije in protikolonializma. V 45-ih letih se je hladna vojna razširila v Azijo, Afriko, Latinsko Ameriko in na Bližnji Vzhod. Lastnosti, ki sta jo naredili tako drugačno od prejšnjih vojn, sta izredno nasprotujoči si ideologiji in pa posedovanje jedrskega orožja. Mason (Mason 1996, ix) ugotavlja, da je hladna vojna bila propagandna vojna, saj je vsaka stran jasno, absolutistično izrazila svojo ideologijo. Sovjeti so verjeli, da komunizem lahko zmagala le če se v vojni uniči kapitalizem. Na drugi strani pa so Američani bili prepričani, da je za dosego trajnega miru potrebno zrušiti komunizem. Tako je hladna vojna postala igra ničelne vsote, kjer sožitje ni mogoče, saj mora prva stran zmagati na račun druge.

Od leta 1945 do 1949 so bile zahodnoevropske države in njihove severnoameriške zaveznice zaradi velike potrebe po gospodarski obnovi zaskrbljene spričo ekspanzionistične politike in metod ZSSR. Po izpolnitvi obljube iz časa vojne o zmanjšanju svojih obrambnih zmogljivosti in demobilizaciji vojaških sil so bile zahodne vlade vedno bolj zaskrbljene, ko je postajalo jasno, da namerava sovjetsko vodstvo ohraniti polno moč svojih vojaških sil. Vsiljevanje nedemokratičnih oblik vladanja in zatiranje dejanske opozicije ter temeljnih človekovih in državljskih pravic in svoboščin v številnih srednje- in vzhodnoevropskih državah ter drugod po svetu je vzbujalo še dodaten strah. Med leti 1947 in 1949 je cela vrsta dramatičnih političnih dogodkov pripeljala položaj do vrhunca. (Priročnik o zvezi Nato 2001, 29)

Podpis Bruseljske pogodbe marca 1948 je bil odraz odločenosti petih zahodnoevropskih držav (Belgije, Francije, Luksemburga, Nizozemske in Združenega

¹ Tako Nečak (Nečak 1999, 6) deli hladno vojno na dva dela: prvi del (1945 – 1959) opredeljuje tisti del hladne vojne, ki rase neposredno iz 2. svetovne vojne oziroma njenih posledic (t.j. »klasična« hladna vojna, drugi del (1959 – 1990) pa je odraz časa in dogajanja, ki niso neposredno povezana z 2. svetovno vojno in so plod povojnih političnih razmerij v svetu. Hough (Hough v Grizold 2005, 22) pa hladno vojno deli na tri faze: prva faza predstavlja konfrontacijo (1949), rahlo odjugo (1953 – 1962) in sobivanje (1963 – 1969), druga faza je faza popuščenja napetosti (1969 – 1979), tretja faza (oziroma druga hladna vojna) pa predstavlja konfrontacijo (1979 – 1985) in konec hladne vojne (1985 – 1990).

² Tako nekateri zgodovinarji trdijo, da se je hladna vojna začela že leta 1917, ko je v Rusiji zmagala boljševistična revolucija, proti kateri so zahodne sile intervenirale. Drugi iščejo elemente hladne vojne v jeseni 1944, ko naj bi se zaradi politizacije vojne odnosi med SZ in zahodnimi zavezniki tako poslabšali, da lahko govorimo že kar o hladnovojnih razmerah. Tretji trdijo, da se je hladna vojna začela šele leta 1947 s »Trumanovo doktrino«, ki velja za prvo protikomunistično doktrino Zahoda. Najbolj utemeljena teorija pa pravi, da se je hladna vojna začela ob koncu druge svetovne vojne leta 1945, ko se je razbila protihitlerjevska koalicija in je bilo konec »vroče vojne«, pa tudi ustanovitev OZN ni mogla prispevati k boljšemu sodelovanju med blokoma. (Nečak 1999, 5-6)

kraljestva), da razvijejo skupni obrambni sistem in okrepijo medsebojne vezi tako, da se bodo lahko uprle ideološkimi, političnim in vojaškim grožnjam njihovi varnosti. Sledila so pogajanja z Združenimi državami in Kanado o oblikovanju enotnega severnoatlantskega zavezništva, ki bi temeljilo na varnostnih zagotovilih in medsebojnih obveznostih med Evropo in Severno Ameriko. Z Bruseljsko pogodbo so bile k sodelovanju v tem procesu povabljene še Danska, Islandija, Italija, Norveška in Portugalska. Pogajanja so dosegla vrhunec s podpisom Washingtonske pogodbe aprila 1949, ki je vzpostavila skupni varnostni sistem, zasnovan na partnerstvu teh 12 držav. Od ustanovitve zavezništva do danes je preteklo že pol stoletja. Večino tega časa je bila osrednja Natova naloga skrb za neposredno obrambo in varnost svojih držav članic. Danes je to še vedno njegovala osrednja naloga, toda njegovala neposredna usmerjenost se je temeljito spremenila. (Priročnik o zvezi Nato 2001, 29-30)

Kot odgovor na ustanovitev obrambne zveze Nato so države vzhodnega bloka organizirale svoj obrambni pakt. Imenoval se je Varšavski pakt oz. sporazum, podpisali pa so ga v Varšavi leta 1955. Države podpisnice so bile vse komunistične države Vzhodne Evrope, razen SFRJ (SZ, Albanija, Bolgarija, Češkoslovaška, Madžarska, Poljska, Romunija in Vzhodna Nemčija). Podobno kot pri zvezi Nato so se članice pakta zavezale, da bodo varovale druga drugo, če bo ena izmed članic napadena. Pakt je vključeval tudi vojaško pomoč, skupno poveljstvo sil, najpomembnejši dogovor sporazuma pa je bil razporejanje sovjetskih sil v državah članicah. Sporazum je tudi navajal, da odnosi med članicami temeljijo na vzajemnem nevmešavanju v notranje zadeve, spoštovanju narodne suverenosti in neodvisnosti.

Tako se je izoblikoval bipolarni svet, ki je značilen za obdobje hladne vojne. Na eni strani so bile ZDA s svojimi zaveznicami, združenimi v zvezo Nato, na drugi pa SZ, za katero so stale članice Varšavskega pakta. »Obdobje družbenih revolucij, nastanka in razvoja uničujočega jedrskega orožja pa je spremenilo tradicionalne odnose na področju strateškega mišljenja.« (Vukadinović 1985, 7)

Na vojaško povojno strategijo je vplival zelo mogočen dejavnik - jedrsko orožje. Gaddis (Lynn – Jones 1991, 25, 44) meni, da je razvoj jedrskega orožja imel celo stabilizacijski učinek na povojni mednarodni sistem. Tako je hladna vojna z jedrsko oboroževalno tekmo in s svojim rivalstvom, strahom ter nedvomno nevarnostjo proizvedla najdaljše obdobje stabilnosti v odnosih med velikimi silami, ki ga je svet videl v preteklem stoletju.

Zaradi pomembnosti jedrskega orožja je primerna vloga le-tega v vojaški strategiji Nata predmet diskusije že od nastanka zveze, saj je zvezi prav jedrsko orožje zagotavljalo veliko moč v mednarodnih odnosih.

Tako je Nato že od samega začetka predvideval uporabo jedrskega orožja, saj je le-to predstavljalo veliko prednost pred nasprotnikom, ki takšnega orožja še ni imel. Natova prva uradna vojaška strategija, ki je bila spisana kmalu po ustanovitvi zveze, je še zelo okorna in nedodelana. Njeno glavno bojno sredstvo ostajajo konvencionalne sile, ki jih je treba okrepiti, govora pa je tudi o jedrskem orožju, ki bi se uporabilo, če bi konvencionalne sile zatajile.

V nekaj letih, ko so tudi članice Varšavskega pakta na pragu jedrske oborožitve, se pojavi potreba po spremembi strategije. Leta 1957 zavezniki razvijejo strategijo množičnega povračila, ki naj bi nasprotnike odvrčala od napada na zaveznice, saj bi vsak napad na ozemlje zveze Nato kaznovali z jedrskim napadom. V dobrih desetih letih od uveljavitve strategije množičnega povračila pa je nasprotnik že zbral toliko vojaških sredstev in jedrske oborožitve, da je takratna strategija postala nevarna. Če bi se jo dosledno, izvajalo bi bilo le vprašanje časa, kdaj bi prišlo do zagotovljenega vzajemnega uničenja.

Zavezniški misleci so tako prilagodili strategijo, jo nekoliko omilili in jo s tem naredili veliko bolj verodostojno. Nova strategija, imenovana strategija prožnega odgovora, je predvidevala fleksibilno odzivanje na grožnje. Tako nasprotnik ni z gotovostjo vedel, kakšna bo reakcija zveze na njegov napad, in prav ta negotovost je bila ena izmed lastnosti, ki so zaslužne za dolgoletno uporabnost strategije.

Od strategije množičnega maščevanja, kjer je veljalo načelo, da se bo vsako ogrožanje varnosti zveze Nato kaznovalo z uporabo jedrskega orožja, pa do današnje strategije, ki se izogiba uporabi le-tega orožja, je minilo mnogo let. Vseskozi pa ostaja najpomembnejša odvrčalna funkcija jedrskega orožja, saj velja dejstvo, da bolj kot je orožje uničujoče, manj je uporabno.

2 METODOLOŠKI OKVIR

2.1 PREDMET IN CILJ PROUČEVANJA

Obdobje po 2. svetovni vojni je zaznamovala nova oblika stanja mednarodnih odnosov, stanje ne vojne in ne miru. Glavna akterja sta bili novi velesili, ZDA in SZ, ki sta okoli sebe zbrali svoje zaveznike. Tako se je izoblikoval bipolarni svet, ki je značilen za hladno vojno. Zaradi odkritja novega močnega orožja, ki je zaključil dolgo trajajočo svetovno vojno so postali mednarodni odnosi še posebej napeti. Vse do konca hladne vojne so zahodni zavezniki, prav tako kot države Varšavskega pakta, preračunavali različne scenarije možne vojne, ki bi zaradi jedrskega orožja bila globalna in izredno uničujoča.

Tako je jedrsko orožje zahtevalo vedno nove vojaške strategije, v katerih je imelo tako primarno kot kasneje tudi bolj obstransko vlogo. Vojaški misleci so vedno iskali možnosti za najbolj učinkovito uporabo jedrskega orožja. Zveza Nato je ob svojem nastanku bila v veliki vojaški prednosti pred svojimi nasprotniki, saj ti še niso imeli jedrske oborožitve. Ko pa je tudi vzhodni blok razvil svoje jedrsko orožje, je bilo treba najti nove možnosti uporabe tega orožja, saj bi obojestransko obstreljevanje z jedrskim orožjem povzročilo totalno uničenje.

Do razpada Sovjetske zveze sta oba bloka uspešno krmarila med vojaškimi zapleti in izzivi, uspelo se jima je izogniti direktni konfrontaciji in s tem 3. svetovni vojni. Prav verjetno je, da je k temu pripomoglo prav jedrsko orožje, saj so se uporabi le-tega izogibali vsi njegovi imetniki. Jedrsko orožje tako predstavlja zelo zanimivo lastnost hladne vojne: na eni strani s svojo uničevalnostjo zbuja strah, po drugi strani pa je pomagalo ohraniti dolgo trajajoči mir v evroatlantskem območju. V svojem diplomskem delu se bom tako posvetila zgodovinskemu pregledu vloge jedrskega orožja v Natovih vojaških strategijah.

2.2 HIPOTEZE

HIPOTEZA 1:

Nato je moral zaradi spreminjajočih se mednarodnih odnosov in tehničnega napredka nasprotnikov spreminjati in prilagajati svojo vojaško strategijo, s katero je zavzeto iskal najboljšo možno vlogo jedrskega orožja v morebitnem vojaškem konfliktu.

HIPOTEZA 2:

Tudi po koncu hladnovojne bipolarnosti ostaja vloga jedrskega orožja v strateških dokumentih zveze Nato velika, vseeno pa dokumenti ne predvidevajo več direktne uporabe le-tega v vojaških spopadih, tako edina realna vloga jedrskega orožja ostaja odvrčanje.

2.3 STRUKTURA ANALIZE

Diplomsko delo sestavljajo uvodno poglavje, v katerem bom poskušala orisati atmosfero po koncu druge svetovne vojne, ki je privedla do nastanka dveh polov – zveze Nato in Varšavskega pakta, ki sta bila tudi glavna akterja hladne vojne. Sledi metodološki del, v katerem so predstavljeni glavni poudarki in strukturne značilnosti diplomskega dela.

V nadaljevanju se bom natančno posvetila atmosferi, ki je vladala po drugi svetovni vojni, orisala pa bom tudi vzroke za nastanek zveze Nato in Varšavskega pakta. Nato bom v dveh poglavjih obdelala glavna obdobja Natovih vojaških strategij. V tretjem poglavju bom analizirala glavne Natove vojaške dokumente, ki so bili sprejeti v času hladne vojne. Tako bom najprej opisala glavne značilnosti Natove prve vojaške strategije, imenovane tudi MC 3, nadaljevala bom z dogajanjem v 1950-ih, omenila bom lastnosti teorije odvrčanja in zastraševanja, opisala vzroke in značilnosti druge Natove vojaške strategije, ki je poznana kot strategija množičnega povračila. Nadaljevala bom z opisom teorije vzajemnega zagotovljenega uničenja in pa zadnje hladnovojne Natove vojaške strategije, imenovane strategija prožnega odgovora.

V četrtem poglavju diplomskega dela se bom podrobneje posvetila obdobju po koncu hladne vojne, vojaškima strategijama iz let 1991 in 1999 ter vse bolj pomembnemu procesu uravnavanja jedrskega oboroževanja.

Zaključila bom s sklepnim delom, kjer bom poskušala verificirati hipoteze in predstaviti ključne ugotovitve.

2.4 METODOLOGIJA PROUČEVANJA

S pomočjo analitično-sintetične metode bom skušala opisati Natove vojaške strategije in raziskati vlogo jedrskega orožja v njih. Moje proučevanje je sestavljeno predvsem iz zgodovinske analize primarnih (dokumenti, akti, pravilniki...) in sekundarnih virov, ki zajemajo znanstveno-strokovne knjige, članke, izjave in podobno. Veliko informacij ponujajo tudi uradne spletne strani različnih institucij. Moja analiza je tako zgodovinsko-razvojna in zgodovinsko-primerjalna, saj opisuje razvoj Natovih vojaških strategij in grobe primerjave med različnimi strategijami. Literature s področja jedrskega orožja je veliko, težje pa je zaslediti slovenske publikacije, ki bi se ukvarjale z vlogo jedrskega orožja v zvezi Nato. Tako sem analizirala predvsem mnenja tujih avtorjev in seveda uradne dokumente zveze Nato.

2.5 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

2.5.1 Zveza Nato

V letih po drugi svetovni vojni je bila varnostna situacija zelo občutljiva. Prihajalo je do groženj suverenosti določenih držav, do vojaških udarov in nenazadnje do nezakonite blokade Berlina, ki se je začela aprila 1948. Na Zahodu je prišlo do teženj, da bi se oblikovala posebna zveza, ki bi razvila skupen obrambni sistem in okrepila medsebojne vezi tako, da bi se lahko uprla ideološkimi, političnim in vojaškim grožnjam njihove varnosti. Tako je pet zahodnoevropskih držav³ marca 1948 podpisalo Bruseljsko pogodbo⁴. Do naslednjega leta se jim je pridružilo še sedem držav⁵, skupaj so zunanji ministri dvanajsterice 4. 4. 1949 v Washingtonu podpisali Severnoatlantski sporazum, ki je vzpostavil skupni varnostni sistem – zvezo Nato. Države pogodbenice so tako k zvezi pristopile prostovoljno, pogodba pa jih zavezuje k

³ Belgija, Francija, Luksemburg, Nizozemska, Združeno kraljestvo

⁴ Bruseljska pogodba iz leta 1948 je predstavljala prvi korak k povojni obnovi zahodnoevropske varnosti, danes je ustanovni dokument Zahodnoevropske unije (ZEU).

⁵ Združene države, Kanada, Danska, Islandija, Italija, Norveška, Portugalska

udeležbi pri tveganjih, odgovornostih ter prednostih kolektivne varnosti, obenem pa od pogodbenic zahteva, da ne bodo prevzele nobene mednarodne obveznosti, ki bi bile v nasprotju s pogodbo. (Priročnik o zvezi Nato 2001, 30)

Kakor že omenjeno, je zveza Nato ob ustanovitvi štela 12 članic. Z Londonskim protokolom k Severnoatlantskemu sporazumu so 22. oktobra 1951 v organizacijo sprejeli še Grčijo in Turčijo, 23. oktobra 1954 pa s Pariškim protokolom še Zvezno republiko Nemčijo. Z Bruseljskim protokolom je 10. decembra 1981 pristopila Španija, po združitvi obeh Nemčij v eno državo leta 1990 se je zveza Nato razširila na ozemlje nekdanje Nemške demokratične republike, leta 1999 so se pridružile še Češka, Madžarska in Poljska. Peti, zadnji in največji krog širitve pa je 29. marca 2004 zajel Bolgarijo, Estonijo, Latvijo, Litvo, Romunijo, Slovaško in Slovenijo. Tako zveza Nato trenutno šteje 26 članic, to število pa se bo zagotovo še povečalo, saj si tega želijo vsaj tri evropske države, ki sodelujejo v Akcijskem načrtu za članstvo, to so Albanija, Hrvaška in bivša jugoslovanska republika Makedonija.

Organizacija Severnoatlantske pogodbe zagotavlja strukturo, ki omogoča uresničevanje ciljev zavezništva. Je medvladna organizacija, v kateri države članice ohranijo svojo popolno suverenost in samostojnost. Organizacija je forum, znotraj katerega se članice posvetujejo o kateri koli temi, ki se jim zdi pomembna, in sprejemajo odločitve o političnih in vojaških vprašanjih, ki vplivajo na njihovo varnost. Ponuja tudi ustrezne strukture za lažje medsebojno posvetovanje in sodelovanje na političnem, vojaškem in gospodarskem področju ter na znanstvenem in marsikaterem drugem nevojaškem področju. (Priročnik o zvezi Nato 2001, 31)

Strukture, oblikovane znotraj Nata, državam članicam omogočajo koordinacijo njihovih politik pri izpolnjevanju teh temeljnih nalog. Prav tako omogočajo nenehno posvetovanje in sodelovanje na področju političnih, gospodarskih in drugih nevojaških vprašanj ter oblikovanje skupnih načrtov za skupno obrambo, vzpostavitev infrastrukture in osnovnih objektov in naprav za delovanje vojaških sil ter dogovarjanje za skupne programe usposabljanja in vaje. Vse te dejavnosti so podprte z zapleteno civilno in vojaško strukturo, sestavljeno iz administrativnega, finančnega in načrtovalnega osebja ter iz agencij, ki so jih oblikovale države članice zavezništva za koordinacijo dela na specializiranih področjih - na primer, na področju zvez, potrebnih za omogočanje političnega posvetovanja ter poveljevanja vojaškim silam in

njihovega nadzora, ter na področju logistične podpore za vzdrževanje vojaških sil.
(Priročnik o zvezi Nato 2001, 32)

»Glavni namen in cilj zveze je neposredna obramba in varnost pogodbenic s političnimi in vojaškimi sredstvi v skladu z načeli Ustanovne listine Združenih narodov. V času hladne vojne je definirala naloge in cilje zveze Nato grožnja, ki jo je predstavljala Sovjetska zveza. Do začetka devetdesetih pa sta Varšavski pakt in Sovjetska zveza razpadla, to pa je postavilo Nato pred temeljno dilemo: v okviru novega mednarodnega varnostnega okolja poiskati nov strateški cilj ali pa prenehati obstajati.« (Malešič, 2002, 26) Problem so rešili tako, da so zvezo Nato iz strogo vojaškega zavezništva za kolektivno obrambo preoblikovali v organizacijo za kolektivno varnost, odločili so se za prestrukturiranje oboroženih sil in obrambne reforme, za sprejetje novih nalog (sem sodijo predvsem operacije za ohranjanje in uveljavljanje miru) ter za širitev Nata (uveljavili so se programi Akcijski načrt članstva, Partnerstvo za mir, Koncept operacionalnih zmogljivosti idr.).

2.5.2 Vojaška strategija

Strategija je teorija in praksa pripravljanja in izvajanja oboroženega boja kot celote na vsem ozemlju lastne in nasprotnikove države in v vseh različicah in fazah vojne. Strategija dobi cilje od vrhovnega političnega vodstva, uresničuje pa jih s pomočjo prostorskega in časovnega kombiniranja (vojaških) operacij. Pojem (vojne in vojaške) strategije se je skozi zgodovino razvijal skladno z razvojem sredstev za vojskovanje in načinov vojskovanja. Dokler je bila vojna omejena na oboroženi boj in dokler sta se pojma vojna in oboroženi boj domala ujemala, je izraz strategija zadostoval tako za označitev izvajanja vojne kot oboroženega boja. Toda ko so začele države v vojni uporabljati vse sile in sredstva proti vsem silam in sredstvom nasprotne strani, se je vsebina vojne močno razširila, zaradi česar oboroženega boja ni bilo mogoče več enačiti z vojno. Tako se je pojavila potreba po razmejitvi vojne od oboroženega boja kot njene bistvene vsebine, to pa je pripeljalo do razdelitve strategije na splošno in vojaško, od katerih ima vsaka svoj predmet proučevanja:

- splošna strategija se ukvarja s teorijo in prakso ter glavnimi vprašanji vojne (obrambe) kot celote, še posebej pa s pripravami na vojno in izvajanjem vojne;
- vojaška strategija pa se po drugi strani ukvarja s teorijo in prakso in glavnimi vprašanji v zvezi s pripravami na in izvajanjem oboroženega boja.

Vojaška strategija je torej disciplina v sistemu vojaške znanosti in veja veščine vojskovanja, ki se ukvarja z najpomembnejšimi vprašanji pripravljanja in izvajanja oboroženega boja kot bistvene sestavine vojne, hkrati pa je praktična dejavnost najvišjega vojaškega vodstva v zvezi s pripravljanjem in izvajanjem oboroženega boja. Vojaška strategija je predvsem znanstvena disciplina in praktična dejavnost (ali obratno), lahko pa tudi naziv ali sestavina naziva uradnega dokumenta. Pri vojaški strategiji je poudarek na iskanju optimalnega razmerja med vojaškimi cilji ter silami in sredstvi, nameni in zmogljivostmi ter na iskanju optimalnega načina izrabe dejanskih in potencialnih sil in sredstev. (Lubi 2008, 8-11)

Jedrška strategija ima tako kot vojaška strategija tri osnovne sestavine: določa cilje, sredstva in načine za doseganje postavljenih ciljev. Vendar pa se jedrska strategija od vojaške tudi razlikuje – predvsem zaradi specifičnega sredstva, ki ga uporablja pri doseganju svojih ciljev, to je jedrskega orožja. Zaradi jedrskega orožja se je jedrska strategija začela razvijati vzporedno z vojaško strategijo in oblikovati tudi specifične cilje in načine za dosego ciljev. Jedrska strategija je redko zapisana v samostojnem uradnem dokumentu, ampak je navadno opredeljena v drugih uradnih dokumentih, na primer v nacionalnovarnostnih ali vojaških strategijah držav oziroma drugih družbenih subjektov. (Mlakar 2000, 9)

2.5.3 Jedrsko orožje

Jedrsko orožje je bojno sredstvo, ki deluje na podlagi jedrske eksplozije. To je hitro sproščanje velike količine energije z nekontrolirano verižno reakcijo fisije težkih atomskih jeder ali s fuzijo lahkih atomskih jeder. Efekti fuzije (oz. termodinamične eksplozije) so podobni efektom fisijske eksplozije, le da je sproščena energija občutno večja, trajanje eksplozije pa daljše. Za razliko od eksplozije navadnega eksploziva se pri jedrski eksploziji sprosti toliko energije, da se izraža v kilotonah oz. megatonah.

Poleg udarnih in toplotnih lastnosti ima jedrska eksplozija še eno lastnost – radioaktivnost. Celotna energija, ki se sprosti, se razdeli med tri lastnosti – udarna lastnost 50%, toplotna 35% in radioaktivnost 15% sproščene energije. (Vojna enciklopedija 1973, 169)

Prvo atomsko bombo so zgradili v ZDA s pomočjo projekta Manhattan, znanstvena zasedba pa je bila mednarodna. Fisijska atomska bomba deluje po principu cepitve atomskih jeder urana in plutonija. Prva atomska bomba, imenovana *Little Boy (Deček)*, ki je bila 6. avgusta 1945 vržena na Hirošimo, je bila uranova fisijska atomska bomba. Dandanes pa takšnih bomb ne izdelujejo več, saj so v primerjavi z implozijskimi bombami premalo učinkovite, prevelike in pretežke. Tri najbolj zgodnje imetnice jedrskega orožja (ZDA, VB in SZ) so že v 1950-ih začele z razvojem hidrogenske oz. termonuklearne bombe.

Zanimivo je, da pri razvoju orožja velja, da kar se lahko zgradi, se tudi bo, in hidrogenska bomba je dober primer tega. Med ameriškimi jedrski fiziki je potekala vroča debata glede izgradnje druge generacije jedrskega orožja, končna odločitev pa je bila v prid tistim, ki so želeli zgraditi t.i. super bombo, predvsem zato, ker je SZ sprožila svojo prvo testno atomsko napravo že leta 1949, kar je bilo nekaj let pred ameriškimi predvidevanji. Neposredne vojaške potrebe po novem orožju ni bilo, tako da se je v veliki meri jedrska doba začela slučajno, s tem, ko so fiziki ustvarjali vse bolj uničujoča orožja še preden je to zahtevala strateška teorija ali vojaška nuja. (Robertson 1987, 28-29)

3 LETA PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Že v drugi svetovni vojni je prišlo do uporabe novega revolucionarnega orožja, to je jedrskega orožja, ki je bilo prvič uporabljeno na Japonskem leta 1945. Gaddis (Gaddis 1998, 87) ugotavlja, da se je orožje razvilo zelo tradicionalno: znanstveni napredek je časovno sovpadal z možnostjo in potrebo po uporabi novega orožja. Zanimivo pa je, da so ga razvili v ZDA, ki do takrat ni imela pomembne vloge v vojaško-razvojnem kompleksu, tako so do takrat Američani bolj posnemali kot pa razvijali nova orožja.

Do razvoja novega orožja je prišlo zaradi potrebe po nečem revolucionarnem, nečem novem, ki bi hitro zaključilo vojno, pa tudi zaradi nezaupanja in napačnih predstav v vojnem stanju, saj so ZDA domnevale, da Hitler razvija jedrsko orožje in so začele tudi same z razvojem.

Nemška znanost je namreč tik pred vojno dodobra prodrla v skrivnosti atoma, z osvojitvijo rudnika Jachimov v okupirani Češkoslovaški in osvajanjem Belgije pa je Nemčija dobila možnost pridobivanja urana tudi iz belgijskega Konga, s tem pa so nemški znanstveniki Hahn, nobelovec Heisenberg, Böhre in Geiger dobili možnost pospešiti svoje eksperimente. Vseeno pa za razliko od ameriškega projekta Manhattan, katerega naloga je bila proizvodnja jedrske bombe, nemški znanstveniki niso imeli na voljo dovolj materialnih sredstev, prav tako ni bilo dovolj vojaške volje, da bi se nadaljevalo z razvojem, pa tudi sam cilj je bil zastavljen dokaj široko. S številnimi sabotажami v Nemčiji in tudi v okupiranih državah ter z obsežnimi bombardiranjmi je bil nemški jedrski razvoj zelo otežen. (Vukadinović 1985, 38)

Poleg tega je veliko znanstvenikov pobegnilo iz nacistične Nemčije in se pridružilo ameriškim strokovnjakom. Sovjeti so z jedrskim razvojem začeli takrat, ko so zaznali, da Američani preizkušajo novo revolucionarno orožje, s katerim se ne bo kosalo nobeno dotedanje. Prišlo je do velike vojaške asimetrije: prednost ZDA je bilo jedrsko orožje, na katerem je posledično slonela celotna Natova vojaška strategija, na drugi strani pa je SZ prednjačila v številčnosti svoje vojske in geografskih danostih. »Ameriška želja, da zadržijo jedrski monopol, je bila enako močna kot prepričanje, da bo povojna Amerika zahvaljujoč jedrski bombi imela posebno mesto v svetu. Čeprav se ni točno vedelo, kakšne bodo posledice

jedrskega orožja, je bil predsednik Roosevelt trdno prepričan, da bo to orožje ostalo v ameriških rokah.« (Vukadinović 1985, 38)

Finale velike svetovne vojne, ki se je končala z uporabo jedrske bombe na Japonskem, je povzročilo velike spremembe na področju vojaške strategije, politike in znanosti. Čeprav so mišljenja o pomenu bombe bila razdeljena (na eni strani je obstajalo prepričanje, da je jedrska bomba samo nova vrsta topništva, medtem so na drugi strani menili, da bo bomba spremenila svetovno zgodovino), je v državi, ki je imela jedrski monopol, bomba kmalu postala pomemben instrument skupnega vojaškega in političnega delovanja. (Vukadinović 1985, 58)

»Nemška predaja 7. maja 1945 je pustila zmagovalcem zapuščino, ki jih je privedla do konflikta. Kako obnoviti poražene sile osi? Niti ZDA niti SZ nista želeli pojava nove močne Nemčije (ali Japonske). Sorodna problematika je bila tudi notranja politika manjših držav, posebej teh, ki so bile geografsko pomembne za interese ZDA ali SZ.« (Beckman 1992, 62) V letih 1947 in 1948 je tako prišlo do zaostritve odnosov med Zahodom in Vzhodom. Bivši zavezniki, ki že med vojno niso mogli skriti nezaupanja, so sedaj postali nasprotniki. Tako je vojna, ki je bila malo pred tem zelo neverjetna, postala realna prihodnost.

Za povojno Evropo in svet je značilna nova prerazporeditev moči. Obe evropski velesili, ki sta pred 2. svetovno vojno krojili usodo sveta (Francija in Velika Britanija), sta postali manj pomembni (predvsem zaradi izgube imperijev); izredno pa sta se okrepili SZ, ki ji je uspelo razbiti prejšnjo politično osamljenost, in ZDA, ki so prevladale s svojo gospodarsko močjo. Obe državi sta bili prepričani, da sta edino njuna državna sistema in njuni ideologiji prava pot k napredku. Na križišču teh interesov so nastajali spori in spopadi »klasične« hladne vojne. (Nećak 1999, 9)

Beckman (Beckman 1992, 61) pravi, da novi velesili nista bili vajeni dominantne vloge v svetovni politiki. Državi sta imeli malo stikov, pa še ti so bili bolj negativni⁶. Zaradi fizične razdalje in pomanjkanja zgodovinskih konfliktov pa so odnosi med državama vseeno bili korektni. »Obstajal ni nobeden izmed klasičnih razlogov za vojno med ZDA in SZ. Tako ni bilo zaznati konfliktov glede teritorialnih ali kolonialnih ambicij, trgovanja ali naravnih virov,

⁶ ZDA so kratko sodelovale v ruski državljanski vojni, Sovjetsko zvezo so priznale komaj leta 1933. Sovjeti pa so na drugi strani izrazili jasno nenaklonjenost kapitalističnemu svetu.

tudi rasnih ali verskih sovraštev ni bilo.« (Fischer 1992, 10-11) Po koncu vojne, ko ni bilo več potrebe po enotnosti, pa so se odnosi vseeno bolj ohladili in zaostriili.

Glavni nauk druge svetovne vojne je bilo spoznanje, da bo vsaka naslednja moderna vojna totalna, surova, odločna. To pomeni, da bo zajela celotno prebivalstvo vojskujočih se strani, da bo vojskovanje potekalo na širokih frontah in bo zajelo kopno, morje in zrak. Menili so, da je edina vojna, do katere bi lahko prišlo, vojna med Zahodom in Vzhodom, med Natom in Varšavskim paktom, med ZDA in SZ. Zaradi dolgotrajnosti druge svetovne vojne in želje po nevojnem življenju civilistov so se Zahodnoevropske države v povojnih letih ukvarjale predvsem z demobilizacijo, reorganizacijo vojske, s celjenjem ran. Tako je sovjetska vojska bila kmalu v veliki številčni prednosti glede na Zahod. ZDA so se zelo hitro demobilizirale in se posvetile vračanju k vsakdanjemu civilnemu življenju. Zato so zelo zanemarili razvoj konvencionalne vojske, ki se je hitro znašla v nezavidljivem položaju.

Vrh ZDA je po dogodkih leta 1948⁷ spoznal, da dokler bo Zahod vojaško šibek, bo zelo ranljiv za sovjetske pritiske ali celo za invazijo. V bistvu je nekakšno vojaško zavezništvo postalo nujno – takšno zavezništvo, ki bi poslalo signal Stalinu in ki bi bilo sposobno braniti kontinent. Tudi Evropa je spoznala, da je zavezništvo nujno potrebno. Več evropskih držav je že leta opozarjalo na nevarno situacijo, v kateri se je znašla Evropa. Marca 1947 sta VB in Francija podpisali sodelovanje ob možnem ponovnem preporodu Nemčije. Kmalu za tem so evropske sile začele opozarjati na možnost sovjetske grožnje. Marca 1948 so VB, Francija, Belgija, Nizozemska in Luksemburg podpisali Bruseljski pakt. Ta sporazum je povezal te države v vojaško zavezništvo, ki je bilo specifično naperjeno proti Sovjetski zvezi. Vseeno pa to zavezništvo ni vključevalo entitete, ki bi zahodno zavezništvo naredilo verodostojno. Decembra 1947 je VB predlagala ZDA vzajemni obrambni dogovor, ki bi direktno povezal ameriške vojaške sile z vojaškimi silami v Evropi. Kljub še prisotnim izolacionalističnim težnjam v ZDA, so le-te sprejele Vandenbergovo resolucijo⁸ junija 1948, ki je omogočila kolektivno varnostno ureditev v sodelovanju z Zahodno Evropo.

⁷ V povojnih letih je Stalin hotel okrepiti svoj vpliv v vzhodnjaških državah. Leta 1949 je hotel doseči zmago na volitvah v Vzhodni Nemčiji z blokado Zahodnega Berlina, ki je bil pod vplivom Zahodnih zaveznikov. Podobno se je zgodilo tudi na volitvah na Poljskem, kjer so bili zmagovalci komunisti. Sovjetsko diktatorstvo so doživeli še na Madžarskem, v Bolgariji in na Češkoslovaškem.

⁸ Vandenbergova resolucija je dovoljevala ZDA, da svojo in svetovno varnost zagotovi z vzajemno obrambno koalicijo, ki deluje znotraj Združenih narodov, vendar zunaj Varnostnega sveta, kjer bi SZ lahko na vsak sklep izrekla veto.

Aprila 1949 so ZDA in zahodnoevropske zaveznice podpisale Severnoatlantsko listino⁹ in se obvezale h kolektivni varnosti in vzajemni varnosti. (Kugler 1993, 40-41)

4 VLOGA JEDRSKIH SIL V OBDOBJU HLADNE VOJNE

4.1 PRVA NATOVA VOJAŠKA STRATEGIJA MC 3

Zveza Nato je postala sinonim za obrambno zavezništvo demokratičnih držav. V prvih letih obstoja obrambne zveze Nato so se zahodni voditelji zedinili, da zahodnemu demokratičnemu svetu grozi zelo mogočen sovražnik. Tako si je v nekaj mesecih zveza Nato zadala strateški koncept, ki je temeljil na ohranjanju velikega števila konvencionalne vojske, ki bi bila zmožna nuditi zadostno zaščito pred napadom SZ. Zavezniki so hoteli številčno doseči nivo Sovjetske zveze, saj bi le tako lahko kredibilno izvajali določila Severnoatlantske pogodbe. Zametke zelene številčne vojske so predstavljale le okupacijske sile v Nemčiji in Avstriji, ki pa se niti približno niso zmogle kosati s Sovjetsko vojsko. Ko pa je SZ začela ogrožati še ameriški jedrski monopol s prvo jedrsko eksplozijo, potem je zveza spoznala, da nima ne zadostne sile ne primerne strategije, ki bi zagotavljala vzajemno obrambo zaveznic. Tako je edina rešilna bilka postalo jedrsko orožje, ki ga Sovjeti še niso imeli v veliki meri, saj so zavezniki na vseh drugih področjih bili v podrejenem položaju. Res pa je, da tudi ZDA v letih po vojni niso imele impresivne zaloge jedrskega orožja.¹⁰

V letih po vojni so se tako zavezniške sile začele zanašati na ameriške jedrske sile. Jedrsko orožje je bilo zaželeno predvsem zaradi manjših stroškov v primerjavi z urjenjem in opremljanjem konvencionalne vojske. Sprejemljivo je bilo tudi zaradi tega, ker je omogočalo izredno majhne človeške izgube na zavezniški strani. Tudi bojevanje samo ni potekalo več iz oči v oči, kar naj bi povzročilo manjše travme pri vojakih.

⁹ Severnoatlantsko pogodbo so podpisali 4. aprila 1949 v Washingtonu. Članice ustanoviteljice so: Belgija, Kanada, Danska, Francija, Islandija, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Norveška, Portugalska, Velika Britanija in Združene države Amerike. Ta pogodba predstavlja začetek obrabne zveze Nato, katere glavna predpostavka je, da je napad na eno izmed članic napad na vse članice.

¹⁰ Ob koncu leta 1945 so imele ZDA le dve jedrski orožji, devet julija 1946 in trinajst julija 1947. Nobeno od teh orožij pa ni bilo sestavljeno in pripravljeno za uporabo. (Rosenberg 1983, 14-15)

Ameriško posedovanje jedrske bombe samo po sebi ni rešilo vseh problemov. Ob prepričanju političnega vodstva, da je bomba 'lastništvo ameriškega naroda' in da to skrivno orožje ni treba z nikomer deliti, je dozorevalo tudi drugo mišljenje, ki se je vse bolj balo velike oboroževalne tekme, do katere je nujno moralo priti po demonstraciji Sovjetom na Japonskem kakšno orožje poseduje ZDA. (Vukadinović 1985, 62)

Tabela 4.1: Zaloge jedrskega orožja velesil med leti 1945–1957

LETO	ZDA	VB	SZ	SKUPAJ
1945	6	-	-	6
1946	11	-	-	11
1947	32	-	-	32
1948	110	-	-	110
1949	235	-	-	235
1950	369	-	1	370
1951	640	-	5	645
1952	1.005	-	25	1.030
1953	1.436	1	50	1.487
1954	2.063	5	150	2.218
1955	3.057	10	200	3.267
1956	4.618	15	426	5.059
1957	6.444	20	660	7.124

Vir: Natural Resources Defense Council (2009).

Kmalu po ustanovitvi zveze Nato, ko so se zavezniki zedinili, da je edini sovražnik zahodnega sveta SZ, so tudi uradno napisali prvo Natovo vojaško strategijo, imenovano MC 3. Napisali so jo leta 1949, bila pa je zelo splošna in nedodelana. Glavni cilji vsake strategije so definiranje cilja napada, načina napada in vzroka napada.

V splošnem je bil glavni poudarek prve Natove strategije zagotovitev zadostne vojaške moči, ki jo spremlja tudi zadostna mera truda ter pripravljenost zagotoviti zadostne vire in količino vojaške sile za obrambo držav podpisnic. Glavni vir obrambe še naprej ostaja konvencionalna vojska, katere namen je bil zaustavitev ali zadrževanje nasprotnikovega napada, dokler ne bodo zagotovljeni pogoji za uporabo jedrskega orožja. Tako se v strategiji tudi neposredno omenja jedrsko orožje, na katerega pa so v kasnejši različici MC 3/5 namigovali bolj posredno. Ta pravi, da bo Nato zagotavljal sposobnost izvajanja strateškega bombardiranja z vsemi možnimi sredstvi in z vsemi možnimi orožji, brez izjeme. Ena izmed pomembnih lastnosti strategije je tudi ideja o globoki obrambi (*forward defense*), katere namen je bil s

konvencionalno vojsko nasprotnika čimbolj potisniti proti vzhodu, tako da bi bila uporaba jedrskega orožja najbolj sprejemljiva in učinkovita. »Cilj Nata je tako uspešna obramba z maksimalno učinkovitostjo oboroženih sil in z minimalnimi izdatki.« (The Strategic Concept For The Defense Of The North Atlantic Treaty Area, 1952, čl.7a, 5e) Za takšno obrambo pa se je kasneje izkazalo, da bo težko izvedljiva, saj zavezništvo še ni imelo ekonomske moči, pa tudi politične volje ne, da bi svoje cilje uspešno uresničilo.

Z drugimi besedami, Nato je moral zagotoviti zadostne količine jedrskega orožja, da bi ob morebitnem napadu SZ lahko odgovoril z uničenjem vojaških kapacitet nasprotnika. Ena glavnih nalog koncem 1950-ih je bilo tudi lociranje vojaško-industrijskih kompleksov SZ, saj so glavni cilji napada bili industrija tekočih goriv, električne in jedrske energije. Zavezniki so menili, da bi ta področja napada najbolj onemogočila sovjetski vojaško-industrijski in razvojni kompleks. »Tako je prioriteta zavezniških napadov uničenje znanih tarč, ki so del zmožnosti za uporabo sovjetske bombe, sekundarna prioriteta je uničenje sredstev transporta, ki bi onemogočilo ali vsaj upočasnilo premik sovjetskih sil proti Zahodu, tretji cilj pa so industrijske, energetske zmožnosti in industrija jedrske energije.« (Rumble 1985, 43)

Obstoj manjših, bolj zmogljivih jedrskih orožij, prva eksplozija fuzijske bombe 1952 in vedno več bombnikov, ki so bili zmožni dostaviti jedrsko orožje do ozemlja SZ (in sovjetski bombniki, ki bi lahko dostavili orožja do ZDA), so povzročili veliko težav takratni strategiji in pojavila se je potreba po novi, bolj dodelani strategiji.

4.2 OBDOBJE DRUGE NATOVE VOJAŠKE STRATEGIJE

4.2.1 Dogajanje konec 1950-ih

Ameriški strategji so imeli različna mnenja o tem, kako dolgo bo trajal ameriški jedrski monopol. Inženirji in znanstveniki, ki so zgradili prvo bombo, so bili prepričani, da bo SZ zmožna narediti svojo bombo v treh do petih letih – sovjetski znanstveniki so že namreč imeli dovolj znanja, njihov problem je tičal predvsem v sami izgradnji, tako da je bilo moč pričakovati, da bo SZ hotela čim prej dohiteti ZDA. Na drugi strani pa so nekateri vojaški svetovalci menili, da bo ameriški monopol trajal še dosti let, celo desetletja. (Rumble 1985, 7)

Zahodni jedrski monopol posledično ni trajal dolgo, saj so Sovjeti že leta 1949 izvedli prvi jedrski test, imenovan RDS-1. Američani pa so predvidevali in iz lastnih izkušenj vedeli, da bo od prvega poskusa do uporabe orožja proti zavezništvu preteklo nekaj let. V naslednjih letih je tako pričakovano prišlo do množenja jedrskega orožja in do vpeljevanja novega orožja v vojaške strategije tako zveze Nato kot tudi Varšavskega pakta.

Prva povojna leta, v katerih je vse bolj jasno prihajalo do izraza neprijateljstvo med nekdanjima zaveznikoma iz antihitlerjevske koalicije, so prinesla zaostrovanja mednarodnih odnosov, kar je povsem onemogočilo, da bi se obdržala nekdanja stopnja odnosov. Ameriški strategji niso predvidevali direktne vojne akcije SZ, tako da so vsa planiranja v vojaški krogih potekala v smeri eventualne 3. svetovne vojne, ki bi po svoji obliki bila podobna 2. svetovni vojni. Ameriške ocene moči SZ so bile v glavnem zelo skeptične, v njih se je poudarjalo, da je SZ doživela ogromne ljudske in materialne izgube ter da je težko pričakovati, da bodo Sovjeti kmalu začeli z večjim spopadom globalnih razmer. (Vukadinović 1985, 66-67)

V začetku petdesetih pa je že prišlo do posrednih konfrontacij med ZDA in SZ. Konflikt, ki bi kmalu privedel do vsesplošne vojne med velesilama, je bila korejska vojna, ki se je začela kot državljanska vojna med Severno in Južno Korejo. Prišlo je do triletne vojne, v katero so se najprej vmešale ZDA, potem pa še komunistična Kitajska. Sicer se SZ nikoli ni direktno zapletla v vojno, vendar se ta vojna vseeno šteje za prvo 'nadomestno' vojno (*proxy war*) v hladni vojni.

Zahodni svet se je bal, da je korejska vojna le uvod v sovjetsko invazijo na Zahodno Evropo. V letu 1950 je Nato premogel le 14 šibkih divizij, ki niso imele enotne poveljniške strukture. Kmalu po izbruhu vojne pa so zavezniki začeli občutno krepiti svoje sile namenjene zavezništvu, posvetili so se tudi ponovni oborožitvi Nemčije in oblikovanju centralizirane poveljniške strukture. Do leta 1953 je tako bilo v Zahodni Nemčiji pod Natovim okriljem nameščenih že 15 dobro oboroženih divizij. Odstotek bruto družbenega produkta v zavezniških državah, ki je bil namenjen obrambi, se je zvišal iz 5,5 na 12%. Ustanovljeno je bilo tudi Vrhovno poveljstvo združenih sil v Evropi (SHAPE), katerega namen je enotno načrtovanje in poveljevanje Natovim silam v morebitni vojni. (Malkasian 2001, 73)

S tem, ko se SZ ni aktivno vključila v vojno, pa postane jasno tudi dejstvo, da sta se velesili v tem času izogibali direktnemu konfliktu in s tem tudi potencialni jedrski vojni. »Omejenost vojnega spopada je onemogočila uporabo strateških zračnih moči, še posebej pa jedrskega orožja. Količina ameriškega jedrskega orožja je bila takrat še majhna. V Washingtonu so verjeli, da Koreja ni glavni sovjetski cilj in da so Sovjeti bolj zainteresirani za vpad na evropski prostor. Ta dejstva so privedla do zaključka, da je maloštevilno jedrsko orožje treba prihraniti za morebiten sovjetski napad na Evropo.« (Vukadinović 1985, 105)

4.2.2 Teorija odvracanja in zastraševanja

Še bolj kot vojaška vloga jedrskega orožja pa je prišla do izraza politična funkcija, ki je bila temelj politike odvracanja in zastraševanja. »Teorija jedrskega odvracanja je v celoti zahodni izum. Osredotoča se na vprašanje kako z grožnjo nesprejemljive kazni za sovjetsko domovino preprečiti sovjetsko agresijo.« (McCwire 2006, 771) Grožnja z uničenjem nasprotnika je zagotavljala zadostno verjetnost, da bo nasprotnik ugotovil, da se napad na članico Nata ne izplača, saj bi s tem direktno tvegalo uporabo jedrskega orožja v odgovoru na napad.

»Strategija odvracanja je delno odvisna od kredibilnosti groženj. Zelo težko pa je zagotoviti kredibilnost grožnje, še posebej jedrske grožnje, ko je cena uporabe sile prevelika. Kredibilnost je odvisna tudi od uravnoteženosti interesov. Teoretiki zastraševanja predvidevajo, da tisti, ki lahko izgubi več, lahko ustvari bolj verodostojno grožnjo v primerjavi z nasprotnikom.« (Lynn-Jones 1991, 319) »Splošno odvracanje je odvisno tudi od obstoječe uravnotežene moči. Cilj odvracanja je preprečiti nasprotnikovo sovražno dejanje zaradi pričakovanih posledic. Teorija odvracanja tudi predvideva, da bo nasprotnik najverjetneje uporabil silo, ko bo ugotovil, da mu je vojaško ravnotežje v prid.« (Lynn-Jones 1991, 351)

»Odvračalna teorija je še danes kontroverzna – predvsem kar se tiče njene zanesljivosti odvracanja v hladni vojni. Ni namreč mogoče trditi, da je teorija delovala v skladu s pričakovanji, saj ni prišlo do direktnega konflikta med ZDA in SZ. ZDA so se sicer trudile, da odvrnejo SZ od agresije, vendar ni mogoče trditi, da je to zasluga odvracanja.« (Baylis 2007, 214)

4.2.3 Sprejetje strategije množičnega povračila 1957

V 1950-ih letih svet spozna, da je prihod jedrskega orožja močno spremenil vojskovanje. Takrat ZDA in SZ še nista vedeli kaj naj z jedrskim orožjem – teorija o absolutnem orožju kot o čisto neuporabnem orožju¹¹ je bila še preveč revolucionarna. Tako je bila glavna naloga 50-ih ugotavljanje prednosti jedrskega orožja. Kugler (Kugler 1993, 77) meni, da so na jedrske sile gledali kot na izpopolnjeno, bolj močno orožje, ne pa kot na znanilca novega načina vojskovanja. To njihovo mnenje je povezano predvsem z dejstvom, da Zahod leta 1951 ni imel velikih jedrskih zalog¹².

Čeprav je zahodni svet bil na pragu obširnega jedrskega oboroževanja, še ni imel dovolj moči za učinkovito obrambo pred mogočim sovjetskim napadom. Zavezniki so menili, da se Sovjeti bojijo vsesplošnih posledic jedrske vojne, zato se sami ne bodo spuščali v konflikte dokler vedo, da je Zahod pripravljen odgovoriti z jedrskim orožjem v zadostni meri, da opustoši SZ. Prav ta teza je bila jedro Natove vojaške strategije iz leta 1957, imenovane MC 14/2. »Če bi izbruhnila vojna, bi bilo bistvo ameriškega strateškega odgovora v zadajanju jedrskih udarcev s strateškim letalstvom po ozemljih držav Varšavskega pakta, oz. predvsem SZ.« (Geršak 1995, 122).

Strategija, poznana tudi kot strategija množičnega povračila, je predvidevala, da je zelo verjetno, da pride do konvencionalne vojne, v kateri bodo Sovjeti hoteli izolirati in zavzeti Evropo. Če bi do te vojne prišlo, bi edina rešitev zaveznikov bila jedrski odgovor, saj Zahod v tem času še ni imel primerljivih konvencionalnih sil, ki bi v celoti same obranile Evropo pred napadom. Zavezništvo ni bilo ekonomsko in politično sposobno povišati kvalitetni in kvantitetni nivo konvencionalne vojske, ki bi bil primerljiv s Sovjetsko vojsko. Na eni strani so tako stale ZDA z jedrskim orožjem, na drugi pa Sovjeti z množično vojsko in geografsko

¹¹ Gre za to, da je orožje, ki je zelo učinkovito in ima zagotovljen učinek, dokaj nesmiselno uporabiti, saj obstaja možnost protinapada, ki eventualno pripelje do totalnega uničenja. Lubi (Grizold 1998, 19) pa opozarja, da se absolutnost jedrskega orožja sicer kaže v tem, da se lahko z njim večkrat uniči svet kot celoto, ne pa tudi to, da se lahko z njim doseže vsak političen cilj.

¹² Leta 1951 so bile ZDA še na začetku jedrske proliferacije. Iz nekaj sto jedrskih konic leta 1951 so do leta 1965 prišli do več kot 30.000 enot jedrskega orožja. Rusi so v tem času bili še v razvoju, medtem ko so v 1960-ih že močno kopičili zaloge jedrskih konic in pospešeno dohitevali ZDA.

prednostjo. Množično povračilo se je takrat zdel edini primeren način, da zahodni zavezniki nadoknadijo vojaško asimetrijo.

Brody (Brody 1987, 10) meni, da so ZDA napačno predvidele strateški razvoj SZ. Američani so pričakovali, da bodo Sovjeti začeli z razvojem interkontinentalnih raket, katerih cilj bi bile ZDA. Sovjeti pa so pospešeno razvijali rakete in prenosnike srednjega dometa, ki naj bi bili naperjeni proti evropskim zaveznicam in ostalim področjem ameriških interesov.

Če bi se zavezniki branili le s konvencionalnimi silami, ki niso bile primerljive s sovjetskimi, bi jih le-ti odrinili globoko proti zahodu, verjetno celo do Rokavskega zaliva. Ker ta vojni načrt za zaveznike ni bil sprejemljiv, so dodobra razdelali vojaški plan z dvema fazama, ki vključuje jedrske zmogljivosti ZDA. Prva vojna faza, v kateri bi prišlo do množične uporabe zavezniških jedrskih sil, bi bila kratka, približno prvih 30 dni, in bi zahtevala največ žrtev. Tukaj se kaže tudi velika razlika v primerjavi s konvencionalnim vojskovanjem, saj pri le-tem številu žrtev počasi narašča, pri jedrski vojni pa je ravno obratno. Največ žrtev povzročijo jedrski napadi v prvih dneh vojne. Sicer bi lahko nenaden omejen sovjetski napad dodobra onemogočil Natovo jedrsko premoč, vendar zavezniki niso dvomili, da bodo prišli do prednosti v tej prvi fazi. Sledila bi ji druga faza, ki vključuje reorganizacijo, rehabilitacijo in zbiranje zadostnih zalog za pokoritev nasprotnika. V tej fazi bi glavno vlogo odigrala konvencionalna vojska.

Zavezniki so s strategijo množičnega povračila predvideli zmanjševanje številčnosti konvencionalne vojske, kar bi posledično pomenilo tudi nižanje obrambnega proračuna. Vseeno pa naj bi zavezniška vojska krepila udarno moč vojske, tako s tehničnim napredkom kot s povečevanjem zalog jedrskega orožja. Z grožnjami o njegovi uporabi je jedrsko orožje postalo pglavitni vir obrambe Zahoda.

Nato je bil predan preprečevanju vojne z odvracanjem že od začetka hladne vojne. Zavezniki so pogosto ponavljali, da je njihov interes pozitivna politična sprememba v Evropi in izogibanje vojni. Preventivna vojna tako nikoli ni bila realna možnost za zvezo Nato. Vseeno pa je zavezniška vojaška strategija v 1950-ih zahtevala prevzem iniciative pri uporabi jedrskega orožja, če bi nasprotnik začel z vojnimi operacijami. (Yost 2007, 39-68) Ta zahteva je tudi jasno izražena v vojaški strategiji MC 14/2:

»Če Nato takoj ne uporabi strateškega in taktičnega jedrskega orožja, zveza Nato ne bo sposobna preprečiti hitro opustošenje Evrope, zato moramo biti pripravljeni prevzeti jedrsko iniciativo v svoje roke. V primeru splošne vojne bo tako zveza Nato gradila svojo obrambo na takojšnji uporabi jedrskih zmožnosti, če Sovjeti uporabijo jedrsko orožje ali pa tudi ne.« (Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area, 1957, 13. čl)

Strategija množičnega povračila je bolj izpopolnjena in dodelana kot njena predhodnica. Njen glavni cilj je prepričati SZ, da se vojna ne izplača in zagotoviti kvalitetno obrambo zaveznic. Te so spoznale, da prihodnost vojskovanja ni v velikih številčnih vojskah, saj je SZ po 2. svetovni vojni številčno še povečala svojo vojsko, na drugi strani pa so evropske države izčrpane. Prihodnost so videli v kompenzaciji številčne vojske z razvojem tehnike.

4.2.4 Dogajanje v 1960-ih

»Klasična« hladna vojna se je končala konec petdesetih let, njene posledice pa so spremljale zgodovinski razvoj tudi pozneje. Nedvomno je bila samo eden od zgodovinskih procesov povojnega časa, ki še ni v celoti končan. Če je imela »klasična« hladna vojna planetarne razsežnosti, lahko za njeno nadaljevanje še nekoliko drznejše zapišemo, da je dobilo kar zunajplanetarne razsežnosti: ko je namreč 4. oktobra 1957 SZ izstrelila prvi satelit Sputnik, sta obe velesili prenesli medsebojno tekmovanje tudi v vesoljsko prostranstvo. (Nećak 1999, 14)

Nove ameriške jedrske zmožnosti so zagotovile uničenje sovjetskega vojaško industrijskega kompleksa v enem udarcu, kar je pomenilo, da daljše pogojno učinkovito bombardiranje ni več potrebno. Ustvarjeni so bili visoko razviti načrti za uničenje sovjetskih vojaških in industrijskih baz, ki pa niso mogli prizanesti splošnemu uničenju sovjetskih urbanih področij. Ker Sovjetska zveza v tem času še ni imela zadostnih jedrskih zmogljivosti, so le-te zmogljivosti zahodnih zaveznikov bile zelo učinkovite pri zastraševanju in varčevanju. (Kugler 1993, 78)

Napetosti med Zahodom in Vzhodom pa so v tem času dosegale vrhunec. Avgusta 1961 pride do zaprtja Vzhodnoberlinske meje in do gradnje Berlinskega zidu. Američani so pričeli s krepitvijo konvencionalnih sil v Evropi in doma. Čeprav je bila situacija zelo kritična, do večjega konflikta ni prišlo.

Leta 1961 je bilo napeto vzdušje tudi na drugem koncu sveta, na Kubi. Kriza se je končala s sporazumom, ki je določal, da bodo Sovjeti opustili gradnjo baz na Kubi, Američani pa ne bodo zavzeli otoka. Za Američane je bil to hud udarec, vseeno pa je dogovor preprečil potencialno direktno vojno med dvema velesilama. Sovjeti so se po Kubanski krizi posvetili dohajanju jedrske paritete z ZDA, ZDA pa so gradile svoje zmožnosti v skladu z novo strategijo. Cilj obeh velesil je postalo vzajemno sprejemljivo izogibanje soočanju v konfliktnih situacijah.

»Leta 1962 sta se generalni sekretar zveze Nato Norstad in britanski premier Macmillan dogovorila, da zveza med krizo ne bo v stanju pripravljenosti, in sicer z namenom, da se izogne provokacijam SZ. Tudi ko so ZDA prešle v stanje pripravljenosti, Norstad ni popustil in se izognil vpletanju v konflikt.« (Philips 1998)

»Berlinska in Kubanska kriza sta privedli ZDA in Nato na mejo jedrske vojne in prepričali veliko zahodnih voditeljev, da ni sovjetskega vodstva nič manj strah jedrske vojne kot njih. Zveza Nato je torej sklepala, da bo ob stalnih grožnjah z jedrskim stopnjevanjem SZ bolj previdna pri izpostavljanju nevarnostim in kriznemu menedžmentu.« (Yost 2007, 46)

Po Kubanski krizi je prišlo zaradi ameriških neuspehov na Kubi in v Berlinu do novega obdobja v odnosih med Vzhodom in Zahodom. Za obdobje detanta je značilno predvsem ohlajevanje napetosti, cilj le-tega pa je zmanjšati možnosti, da pride do splošne jedrske vojne. Do ohlajevanja je prišlo tudi zaradi finančnega dejavnika, saj je oboroževalna tekma zahtevala ogromne izdatke, ZDA pa so bile poleg tega še globoko vpletene v Vietnamski vojni. Cilj ZDA in zveze Nato je bil tudi omejiti širjenje vpliva na druge države, le da sedaj niso več prisegali na vojaške dejavnike, ki bi jim pri tem pomagali, ampak se je začelo obdobje pogojnega političnega sodelovanja s SZ.

4.3 OBDOBJE TRETJE NATOVE VOJAŠKE STRATEGIJE

4.3.1 Dogajanje konec 1960-ih

V 1960-ih začnejo Sovjeti dohajati ZDA glede jedrskega orožja in poskušajo doseči premoč na vseh področjih. Tako dosežen sovjetski tehnološki napredek na jedrskem področju omogoči povračilni jedrski udar. Zavezniki so bili prepričani, da Sovjeti ne bodo napadli Evrope dokler nimajo premoči.

Vseeno pa je sovjetski jedrski program presenetil zahodne opazovalce s svojo dinamiko. Ker je v 60-ih letih SZ že razpolagala z jedrskim orožjem in s sposobnimi prenosniki bomb, je to pomenilo, da je ZDA ogrožena in da izgublja jedrsko superiornost. Poseben problem v oceni odnosov sil je izzvalo lansiranje sovjetskega Sputnika v vesolje leta 1957, saj je to pomenilo, da SZ razpolaga z medcelinskimi raketami in da je zmožna doseči vsako mesto na zemeljski krogli. Vsi ti novi dokazi sovjetske moči so alarmirali ZDA, ki so prvič spoznale, da bi v primeru vojne tudi njihovo ozemlje bilo vključeno v strahote vojnega uničenja. (Vukadinović 1985, 123-124)

Jackson (Power and Policy 1986, 47) ugotavlja, da so kljub Hirošimi in Nagasakiju povojni konflikti pokazali, da je težko sprejeti odločitev o uporabi jedrskega orožja (neodvisno od števila žrtev ali stroškov). Dilema ali uporabiti jedrsko orožje ali ne se je vedno končala s sklepom, da je bolje tvegati poraz kot pa možnost, da orožje zataji. Te dileme so se Sovjeti zavedali, tako kot tudi dejstva, da zavezniki še nimajo dovolj jedrskega orožja, da bi jih ogrozili v celoti. V naslednjih letih se je zaradi zavedanja o izgubi monopola ameriški jedrski arzenal poviševal eksponentno.

Tabela 4.2: Zaloge jedrskega orožja velesil med leti 1958–1979

LETO	ZDA	VB	FR	SZ	SKUPAJ
1958	9.822	22	-	869	10.713
1959	15.468	25	-	1.060	16.553
1960	20.434	30	-	1.605	22.069
1961	24.111	50	-	2.471	26.632
1962	27.297	205	-	3.322	30.824
1963	29.249	280	-	4.238	33.767
1964	30.751	310	4	5.221	36.286
1965	31.642	310	32	6.129	38.113
1966	31.700	270	36	7.089	39.095
1967	30.893	270	36	8.339	39.538
1968	28.884	280	36	9.399	38.599
1969	26.910	308	36	10.538	37.792
1970	26.119	280	36	11.643	38.078
1971	26.365	220	45	13.092	39.722
1972	27.296	220	70	14.478	42.064
1973	28.335	275	116	15.915	44.641
1974	28.170	325	145	17.385	46.025
1975	27.052	350	188	19.055	46.563
1976	25.956	350	212	21.205	47.723
1977	25.099	350	228	23.044	48.721
1978	24.243	350	235	25.393	50.221
1979	24.107	350	235	27.935	52.627

Vir: Natural Resources Defense Council (2009).

4.3.2 Vzajemno zagotovljeno uničenje

Zaradi večanja količin jedrskega orožja na obeh straneh pa postane dotedanja strategija množičnega povračila zelo nevarna. Tudi grožnja z jedrskim samomorom ni bila ravno odvrčalna. Težko je bilo verjeti, da bi zveza Nato ali SZ izpeljali takšen napad, da ne bi tudi sami utrpeli velike škode. T.i. teorija vzajemnega zagotovljenega uničenja (MAD) predvideva, da imata obe strani dovolj jedrske sile, da lahko uničita nasprotnika. Nasprotnik pa mora, če je napaden, ohraniti dovolj jedrskih sil, da zada napadalcu povračilni udarec. To izmenjevanje jedrskih napadov pa privede do totalnega uničenja tako Zahoda kot Vzhoda. MAD je povzročil potrebo po spremembi strategije.

4.3.3 Teorija omejene vojne

Zaradi vzajemnega zagotovljenega uničenja ob morebitni totalni vojni so vojaški strategji začeli razmišljati o drugih možnih oblikah vojne, ki ne bi povzročile popolnega uničenja. »Značilnost hladne vojne tako ni totalna vojna, ampak omejena vojna, ki je omejena v ciljih, sredstvih in geografskih razsežnostih. Vsem voditeljem je bilo namreč jasno, da bi totalna jedrska vojna privedla do vzajemnega zagotovljenega uničenja – sočasnega genocida, ki ni bil več v povezavi z idejo vojne kot političnega dejanja - v smislu kot so jo videli Clausewitz in ostali vojaški misleci.« (Baylis 2007, 60) Model vojne, ki vključuje samoomejevanje v prostoru in uporabljenih sredstvih z namenom, da se z najmanjšo vojaško vpletenostjo doseže čim več, so teoretiki zasledili v Aziji in so ga hoteli prenesti in prilagoditi Evropi.

Vukadinović (Vukadinović 1985, 157) navaja naslednje lastnosti omejene vojne:

- v vojni nista glavni nasprotnici velesili,
- možna je uporaba konvencionalnega in taktičnega jedrskega orožja,
- bojišče in zaledje se razlikujeta,
- vojna poteka na omejenem prostoru.

Evropska inačica je predvidevala, da bi kot obrambna vojna potekala na ozemlju držav prve črte socializma, v pasu, imenovanem srednji prag zahodne obrambe. Ta je svoj čas tekkel tudi prek slovenskega ozemlja. Na manevrih so preigravali prehod iz konvencionalne vojne v jedrsko nizko intenzivno z različnih črt. Večkrat je bila omenjena črta reke Ren, prek katere tudi v taktični jedrski vojni ne bi več šli nazaj, marveč bi ob strateškem jedrskem zastraševanju začeli selektivno uporabljati tudi strateško jedrsko orožje. (Geršak 1995, 124)

Seveda pa bi bilo v Evropi veliko težje kontrolirati vojno, tako da se ne bi sprevrgla v totalni jedrski spopad. Ker bi v Evropi šlo za direkten spopad med Zahodom in Vzhodom, med ZDA in SZ, je bilo potrebno dvigniti raven konvencionalnih sil, ki so bile v zelo zapostavljenem položaju, tako da ne bi bil izhod vojne v tolikšni meri odvisen od jedrskih sil. Posledično je

bilo potrebno tudi povišati stopnjo sodelovanja zaveznikov, saj naj bi ta del obrambe, kjer je v ospredju konvencionalna vojna, v veliki meri odgovornost evropskih zaveznikov.¹³

4.3.4 Sprejetje MC 14/3

Za spremembo se je najbolj zavzemal Robert McNamara¹⁴, Kennedyjev obrambni minister, ki je predlagal doseganje vojaških ciljev z omejenimi jedrskimi napadi, nadalje pa še z grožnjo z bolj obsežnimi jedrskimi napadi, na katere pa SZ ne bi imela odgovora. Tako bi dosegli vojaške cilje, obenem pa tudi odvrnili SZ od povračila. McNamara je pravilno ugotovil, da se je zavezniška konvencionalna vojska znašla v nezavidljivem položaju. Do tega je prišlo zaradi zanemarjanja modernizacije in prevelike naslonitve obrambe na jedrsko orožje v petdesetih in zgodnjih šestdesetih. Vsa ta dejstva so privedla do resnega razmisleka o novi vojaški strategiji zveze Nato, ki se je izpopolnjevala še desetletja po njenem sprejetju. Po Butfoyu (Snyder 2008, 138) se je pojavila potreba po spremembi apokaliptične retorike množičnega povračila. Nove globalne razmere so zahtevale omejeno preudarno delovanje v smislu različnih diplomatskih in vojaških operacij. Nova strategija pa je po Beckmanu (Beckman 1992, 79) v določeni meri tudi politična reakcija na frustracije zavezniške javnosti, vojaških in političnih voditeljev glede vojne v Koreji. Ker so bili vajeni vojn, ki so se končale z brezpogojno predajo sovražnika, je javnost težko sprejela idejo o razvlečeni omejeni vojni, katere edini realistični cilj je bila obnovitev predvojnega stanja. Kar pa je še huje, prvič je agresija ostala nekaznovana.

Tako je zavezništvo leta 1968 sprejelo novo strategijo, ki je znana tudi kot strategija prožnega odgovora ali MC 14/3. Zapisali so, da bodo na konflikte odgovarjali fleksibilno, kar bo preprečilo predvidevanje potencialnega agresorja glede odgovora zavezništva, tako da bo

¹³ Američani so v tem času razvijali svojo strategijo prožnega odgovora, ki pa je predvidevala tudi teorijo o hkratnem izvajanju dveh vojn in pol. Želeli so torej zagotoviti dovolj konvencionalnih sil, da bi lahko bili vpleteni v eno večjo vojno v Evropi, eno večjo v Aziji in še eno manjšo nekje drugje. Ta teorija se je končala bolj klavrno, saj Američani niso bili sposobni zagotoviti tolikšne količine konvencionalnih sil. Njihova vojska pa se je izkazala kot izredno neučinkovita proti narodnoosvobodilnim in revolucionarnim gibanjem. Zato so Američani hoteli bolj obremeniti evropske zaveznice z obrambnimi izdatki, saj so se zdaj končno znašle v gospodarski rasti.

¹⁴ Robert McNamara je bil obrambni minister ZDA med vojno v Vietnamu (1961 – 1968). Poudarjal je pomen zadostne vojaške sile, da bi se SZ odvrnilo od napada z jedrskim orožjem na ZDA in njene zaveznice. Menil je, da bi se moral začetni odgovor na sovjetsko agresijo izvesti s konvencionalnimi silami, uporaba jedrskega orožja pa bi morala biti zadržana in omejena. Zagovarjal je dejstvo, da je vojaško vodstvo v civilnih rokah in da se mora narediti vse, da se prepreči vodenje neracionalne splošne vojne. S Kennedyjem sta predstavila novo vojaško strategijo, ki jo je prevzela tudi zveza Nato.

vsaka grožnja vseeno predstavlja nesprejemljivo riziko. Večja kot je nasprotnikova negotovost o odgovoru napadenega na agresijo, boljša bo funkcija odvracanja. Strategiji dajejo moč trije možni odgovori na grožnjo, če odvracanje zataji:

1. direktna obramba v sorazmerju z grožnjo, ki je Natova prva izbira (Nato se bo torej branil na nivoju, ki ga bo izbral nasprotnik in bo tudi naložil nasprotniku odločitev ali prenehati z agresijo ali se boriti naprej),
2. namerno povišanje stopnje bojevanja, če direktna obramba zataji, tekom katerega bi eventualno prišlo do grožnje z jedrskim orožjem, to pa bi bila prevelika cena za nadaljevanje agresije na Zahod; prišlo bi do ustvarjanja negotovosti pri nasprotniku in do preračunavanja, če se mu uresničevanje njegovih ciljev izplača, če uresničeni cilji pretehtajo vojne izdatke (zavezniki pa so tudi predvidevali, da bi Sovjeti malo verjetno vstopili v dvoboj, v katerem bi ključno vprašanje katero orožje uporabiti prepustili zaveznikom),
3. jedrski odgovor - torej uporaba tako taktičnega kot strateškega jedrskega orožja, v primeru sovjetskega napada z jedrskim orožjem, ki pa je ultimativni faktor odvracanja. (Overall Strategic Concept for the Defense of the North Atlantic Treaty Organization Area, 1968, 17. čl)

Jackson (Power and Policy 1986, 47) torej povzema, da v jedrski pariteti nasprotnik lahko računa na to, da jedrski napad ne bo prvi odgovor na agresijo, mora pa dobro premisliti ali je zmožen konvencionalne zmage in ali lahko tako kontrolira konflikt, da ne zaide v jedrsko vojno, ki pa predstavlja nesprejemljive posledice. Ker pa na konvencionalnem področju Nato močno zaostaja za SZ, je jedrski odgovor lahko kar hitro uporabljen. Brodie (Miller 1984, 15) še ugotavlja, da če bi Sovjeti nenadoma napadli, bi se ti verjetno vzdržali uporabe taktičnega jedrskega orožja. Uporabili bi ga le, če bi bili dovolj samozavestni in prepričani v hiter poraz ZDA. Na drugi strani pa bi ZDA uporabile taktično jedrsko orožje v primeru, če bi ga Sovjeti prvi uporabili ali pa če bi zavezniki izgubljali v vojni. »Tako zavezniki poudarijo drugačne poglede na prvo uporabo jedrskega orožja kot v strategiji MC 14/2. Jedrsko orožje bi po novi strategiji bilo uporabljeno šele tedaj, ko bi bile izkoriščene vse politične in ekonomske možnosti ter zmožnosti konvencionalne vojske.« (Yost 2007, 45)

Do izgube podpore pri prvi uporabi¹⁵ jedrskega orožja je prišlo zaradi kombinacije različnih faktorjev:

- boljše poznavanje stopnje uničenja, do katerega bi prišlo ob večjih jedrskih napadih,
- spoznanje, da je SZ bila enakega mnenja glede nesprejemljivega uničenja in da bo delovala previdno z namenom, da se izogne uporabi jedrskega orožja,
- ocena, da bo SZ začela dvomiti o kredibilnosti Natovih groženj o uporabi jedrskega orožja. (Yost 2007, 46)

Zahodni strokovnjaki so razvili tudi načrte jedrskih napadov na SZ, če bi do njih prišlo. Načrtovani napadi so vključevali predvsem vojaške cilje, ne pa poseljena območja. Tako bi mesta postala talci. Za tako taktiko so se zavezniki odločili zato, ker so predvidevali, da bodo tako, vsaj na začetku vojne, dali vzpodbudo in zgled Sovjetom, da tudi oni ravnajo enako in se izognejo napadu na zahodna mesta. Predvsem Američani so namreč zelo občutljivi na napade na mesta zaradi visoke stopnje urbaniziranosti. V vsakem primeru pa niso izključili možnosti totalnega jedrskega napada na SZ. Prikrajšanje sovjetskih mest pred jedrskimi napadi bi se zgodilo le, če bi Sovjeti sprejeli zavezniška pravila vojne. Sovjetsko vodstvo pa ne bi direktno napadli tudi zaradi tega, ker bi tako onemogočili možnosti za pogajanja o koncu vojne.

Iz prejšnje strategije se torej ohrani njena glavna lastnost, odvracanje, hrbtenica Natove vojaške moči pa ostaja jedrsko orožje. Kaiser in drugi (Holroyd 1985, 290) menijo, da učinek odvracanja temelji na treh stebrih:

1. politična odločnost vseh članic zveze, da skupaj odgovorijo na grožnjo ali izsiljevanje,
2. zmožnost zveze, da učinkovito reagira na vsako stopnjo agresije,
3. fleksibilna izbira med različnimi možnimi odgovori na agresijo – konvencionalni ali jedrski odgovor.

¹⁵ Prvi napad je nepričakovan napad na nasprotnika z veliko količino jedrskega orožja. Cilj napada je onemogočiti nasprotnika do te mere, da ne bo sposoben nadaljevati z bojevanjem, medtem ko napadalec ohrani zadostno količino orožja, da je zmožen nadaljevati spopad. V teoriji bi bil najboljši način za ohromitev nasprotnika napad na njegove jedrske zmogljivosti (zmožnosti za izstreljevanje in shrambe jedrskega orožja), pa tudi na konvencionalne zmogljivosti. Drugi napad pa predstavlja zmožnost odgovora na jedrski napad. Torej je pomembno ohraniti zadostne količine jedrskega orožja po napadu, da se zagotovi jedrsko povračilo napadalcu. Sile drugega napada so zelo pomembne pri teoriji odvracanja.

Bistvo strategije je še vedno jedrski odgovor na agresijo, ne pa preprečevanje jedrske vojne. Cilj zavezništva je, da se ohrani prednost pred SZ v količini jedrskega orožja, t. j. da se ohrani zadostna količina jedrskih sil, da se SZ lahko povzroči znatna škoda, tudi v primeru nepričakovanega napada SZ – torej čim bolje preživeti prvi napad ter ohraniti sposobnost odgovora, ki bi uničil nasprotnika. Grožnja s povračilnimi ukrepi oz. z ničnim dobičkom napada pa ima zastraševalni učinek. Tako je Zahod namenil veliko pozornosti eni izmed funkcij jedrskega orožja, to je odvracanju. Po Beckmanu (Beckman 1992, 81) je odvracanje zmožnost zaveznikov, da se z grožnjo z maščevanjem prepreči jedrski ali konvencionalni napad. Kmalu so spoznali, da je osnovna potreba za kvalitetno odvracanje kredibilnost sil. Tako so morali zavezniki zagotoviti, da potencialni agresor verjame, da bi napad na zaveznike povzročil odgovor, ki bi zadal nasprotniku nesprijemljive posledice – ne glede na to, kakšne posledice je imel prvi sovražnikov napad na zaveznice. Odvracanje pa ustvarja tudi negotovost nasprotnika, saj ta ne ve, kakšna bo narava odgovora na specifičen konflikt.

Strategija prožnega odgovora tako sloni na triadi sil, ki jo sestavljajo strateško jedrsko orožje, taktično jedrsko orožje in konvencionalno orožje. Zamisel o taktičnem jedrskem orožju se pojavi prav v tem času, saj se je bilo treba izogniti uporabi strateškega jedrskega orožja, ki bi se ga uporabilo v totalni vojni. V omejeni vojni pa bi se uporabilo taktično orožje, ki je omejeno v moči in se ga uporablja na bojišču. Taktično jedrsko orožje so tako začeli nameščati v depojih ameriškega letalstva konec petdesetih. Če je Nato želel, da bi bila funkcija odvracanja prepričljiva, pa so morali biti vsi trije deli triade zadostno razviti in povezani. Tako bi bil potencialni agresor odvrnjen, saj bi stroški agresije bili ogromni in bi zagotovo izničili možne dobičke. Odvracanje tako temelji na kredibilnosti zavezniških konvencionalnih in jedrskih sil.

Teoretično gledano je bila z ameriškega stališča za tisto obdobje strategija Nata izdelana izredno premišljeno, ker je z uvedbo evropske jedrske vojne nizke intenzivnosti, zatem pa še s t.i. konvencionalno pavzo¹⁶ preprečila, da bi jedrska vojna takoj dobila svetovne razsežnosti, obenem pa je tudi preložila trenutek uporabe strateških jedrskih sil ZDA. To pomeni, da je preložila tudi nevarni trenutek, ko bi ameriški predsednik moral prenesti vojno z evropske še na ameriško celino, saj je SZ

¹⁶ Že desetletje prej je general Norstad začel razmišljati o možnosti uporabe pavze oz. koncepta prekinitve ognja, s katerim bi se Natove konvencionalne sile dovolj okrepile, da bi lahko odgovarjale na manjše napade brez da bi se bilo takoj treba zateči k jedrskemu orožju. Med t.i. konvencionalno pavzo bi zavezniki imeli priložnost obnoviti status quo z vojaškimi pritiski ali s pogajanjmi.

že imela v oborožitvi jedrska sredstva, s katerimi bi lahko dosegla ameriško ozemlje.
(Geršak 1995, 126)

Strategija je bila odraz prilagajanja spremenljivim grožnjam, tehnološkemu napredku ter novim konceptom in doktrinom Varšavskega pakta. Po Brodyju (Brody 1987, 12) ima ta strategija dve prednosti in dve slabosti. Velika prednost je, da je strategija fleksibilna, torej tudi manj samomorilska in bolj verjetna. V nasprotju z MC 14/2 tudi ne privede takoj do MAD-a, temveč odgovarja v sorazmerju z grožnjo. Če bi prišlo do jedrske vojne, bi sicer bila le-ta v začetni fazi kontrolirana, ni pa nobenega zagotovila, da bi tako tudi ostalo. Tako tudi ni bilo gotovo, da bi ta strategija lahko znižala vojaške izdatke zaveznic, saj bi vseeno bilo treba vzdrževati pariteto s SZ. V vseh letih veljave te strategije pa se je pokazalo, da je prebivalstvo Zahodnega sveta zelo ranljivo in nezadovoljno z ogromnimi vojaškimi izdatki, da SZ povečuje in izboljšuje svoje sile ter da so zahodni zavezniki nezmožni kvalitetne obrambe pred protiraketnimi napadi. Dejstvo, da so se razmere v letih veljave strategije močno spremenile, je povzročilo glasne zahteve po ponovni oceni varnostnih groženj, po reviziji zavezniških ciljev in po uskladitvi med aktualno strategijo in aktualnimi ter pričakovanimi prihodnjimi grožnjami. Vsi ti dejavniki so krhali odločnost strategije prožnega odgovora. Potrebna je bila revizija strategije in posledično njena prilagoditev novim razmeram ali pa sprejem nove strategije.

4.3.5 Dogajanje med 1960 in koncem hladne vojne

Izogibanje vzajemnemu uničenju je zagotovilo skupen cilj velesil glede stabiliziranja možne jedrske konfrontacije in odprlo nove možnosti vzajemnega sodelovanja. To sodelovanje se tiho kaže v strategiji, v kateri je zapisano, da glavni cilji napada niso mesta, sodelovanje pa se eksplicitno pokaže pri pogajanjih glede uravnavanja oboroževanja. V obeh primerih je vsebovana močna nagnjenost k jedrskemu duopolu. Neproliferacija se je tako pojavila v zgodnjih 1960-ih, ni pa bila samo pomemben pogoj za splošno ameriško odvrčanje, ampak tudi pomemben skupni interes velesil.
(Clausen 1993, 73)

Kopičenje jedrskega orožja na Zahodu in Vzhodu je privedlo do potrebe po tehtnem premisleku o smiselnosti neomejene vertikalne jedrske proliferacije. Tako so že leta 1963

podpisali *Sporazum o omejevanju poskusov z jedrskimi sredstvi*¹⁷. Še bolj pomemben pa je *Sporazum o preprečevanju nadaljnjega širjenja jedrskega orožja*¹⁸. Njegov namen je omejiti širjenje jedrskega orožja na nove države, torej preprečiti horizontalno jedrsko proliferacijo. Sporazum dovoljuje priznanim jedrskim velesilam nameščanje njihovega jedrskega orožja v nejedrske države, če le-ta ostane pod nadzorom lastnikov. Status jedrskih držav je tako bil priznan petim državam, in sicer ZDA, SZ, Veliki Britaniji, Franciji in Kitajski. Sporazum je pomemben predvsem zato, ker prepoveduje prodajanje in širjenje jedrskega orožja, njegova vloga v globalni varnostni politiki pa je znatna še danes, ko je k sporazumu pristopilo že 189 držav. »NPT je prinesel tudi dva pomembna dogovora: nejedrskim državam je bilo v zameno za njihovo zagotovilo, da ne bodo razvile lastnega jedrskega orožja, obljubljeno, da bodo imele nemoten dostop do jedrske energije za nevojaško uporabo in da se bo proces jedrskega razoroževanja nadaljeval.« (McCWire 2005, 115-140)

Skoraj 30 let je bila ta "velika kupčija" interpretirana v smislu, ki je poudarjal potrebo po koncu oboroževalne tekme velesil, po koncu jedrskih inovacij in po zmanjšanju števila jedrskega orožja do števila, ki je potrebno za preživetje napada in zmožnost napada na sovražnikova nebranjena mesta. Glavna obramba pred proliferacijo je po NPT bila volja držav podpisnic, da se odrečejo naravni pravici po posedovanju jedrskega orožja. To pa je pomenilo, da je neproliferacija, ki je zaščitena s sporazumom, potencialno zelo krhka. (Sokolski 2004, 342-343)

Nato gleda na NPT kot na mejnik v procesu globalne jedrske neproliferacije in na nujno osnovo pri jedrski razorožitvi. Menijo, da je NPT uravnotežena pogodba, v kateri sta pomembni tako obveza glede neproliferacije kot tudi obveza glede razorožitve. Zavezniki se strinjajo, da je na poti do jedrske razorožitve ključen takšen pristop, ki bo dal vsakemu sporazumu o omejevanju oboroževanja primerno težo. Tudi vse zavezniške države so podpisale sporazum. Večkrat so ponovile, da ima sporazum njihovo popolno podporo, tako kot tudi nadaljnja krepitev procesov povezanih z omejevanjem jedrskega oboroževanja. Zaveznice se strinjajo, da je pomembna splošna vdanost sporazumu in delovanje v skladu z njim. Dejstvo, da je Nato zmanjšal število podstrateškega orožja v Evropi za več kot 85% od leta 1991 in za skoraj 95% od

¹⁷ *The Limited Test Ban Treaty (LTBT)* – sporazum je bil podpisan v Moskvi 5. avgusta 1963

¹⁸ *The Nuclear Non-proliferation Treaty (NPT)* – sporazum je bil podpisan 1. julija 1968

vrhunca hladne vojne, daje vedeti, da je zavezništvo predano procesu razorožitve.
(Nato - Nato's Positions Regarding Nuclear Non-Proliferation, Arms Control and Disarmament and Related Issues 2009č)

V naslednjih letih je bilo podpisanih še veliko sporazumov, ki so vsak po svoje prispevali k ohlajanju situacije in k zmanjševanju nevarnosti izbruha jedrske vojne. »Sporazumi so dokazali, da dokler ima le peščica držav jedrsko orožje, še obstajajo realne možnosti za uspeh pogajanj, ki zadevajo omejevanje in zmanjševanje jedrske oborožitve.« (Fischer 1992, 12) Vsi ti dogovori pa niso omejili število izstrelitvenih naprav ali jedrskih konic. To je uspelo šele pogajanjem koncem šestdesetih, ki so se zaključila s sprejemom sporazuma SALT¹⁹. SALT je bil zelo pomemben dejavnik umirjanja odnosov med Vzhodom in Zahodom, saj so oboroževalno tekmo omejili in ji zakoličili meje. Neposreden povod za pogajanja je bilo sovjetsko nameščanje protibalističnih sistemov, ki so bili takrat že precej sodobni. Tako so Sovjeti učinkovito zmanjšali možnost ameriškega jedrskega napada. Posledična reakcija Američanov je bilo večanje zalog jedrskih konic in gradnja lastnega protibalističnega raketnega sistema. Zaradi vse večjih dvomov v učinkovito zastraševanje in odvracanje od vojne sta se SZ in ZDA sporazumeli, da bosta začeli s pogajanja o omejevanju jedrskega orožja. Pogajanja so se začela 1969 v Helsinkih.

Pomanjkljivost sporazuma je, da določa le količinsko omejevanje jedrske oborožitve supersil. Omejuje število raket, vendar tudi omogoča izpopolnjevanje raketnih sistemov in celo pospešuje kakovostni razvoj jedrskega orožja, saj so ob podpisu sporazuma o prepovedi poskusov z jedrskim orožjem v ozračju, pod vodo in v vesolju²⁰ iz leta 1963 poskusi pod zemljo ostali dovoljeni še naprej. Z njim sta si supersili še naprej ohranili možnost izvedbe jedrskega protiudara. Kljub temu pa je bil njun namen nadaljevati dialog. (Geršak 1995, 176-177) Tako so Sovjeti preprečili gradnjo ameriškega protiraketnega sistema, ZDA pa so preprečile namestitev protibalističnega sistema na širšem ozemlju SZ in povečanje števila težkih raket.

¹⁹ *Strategic Arms Limitation Talks (SALT)*, Pogajanja o omejitvi strateškega orožja – sporazum je bil podpisan 26. maja 1972

²⁰ *Partial Test Ban Treaty (PTBT)* – sporazum je bil podpisan 5. avgusta 1963

Ko so se začeli Američani in Sovjeti pripravljati na pogajanja SALT II²¹, je Carter, ki je v tistem času prevzel vodenje ZDA, izrazil zahtevo, da bi s predlaganimi mejami obe strani prisilili v zmanjševanje in ne le omejevanje najvišjega možnega števila strateškega jedrskega orožja. Sovjeti so njegov predlog zavrnil. Pogajanja za sprejetje SALT II so stekla leta 1972, zaključila pa so se leta 1979. Sporazum izraža stališče, da je najpomembnejši element stabilnosti načelo strateškega ravnovesja, da je treba še naprej zagotavljati učinkovitost jedrske grožnje in hkrati preprečevati nasprotnikov prvi jedrski napad. ZDA sporazuma sicer ni ratificirala, sta se pa ZDA in SZ dogovorili, da bosta prostovoljno upoštevali določila sporazuma do sklenitve novega sporazuma START.

5 VLOGA JEDRSKIH SIL PO KONCU HLADNE VOJNE

5.1 OBDOBJE NATOVE VOJAŠKE STRATEGIJE IZ LETA 1991

5.1.1 Dogajanje konec 1980-ih in v začetku 1990-ih

Zveza Nato je v začetku 1990-ih spoznala pomembnost krepitve naporov proti jedrski proliferaciji. Pomemben cilj je tako postal preprečevanje proliferacije oz. v primeru, da bi do proliferacije prišlo, uporaba vseh sredstev, da jo razveljavijo in preprečijo nadaljnji razvoj z diplomatskimi sredstvi. Zveza mora tudi zagotoviti primerno obrambno držo glede morebitne uporabe orožja za množično uničenje z zagotovilom, da bodo na grožnje, ki jih predstavlja proliferacija orožja za množično uničenje, odgovorili primerno in učinkovito. (Nato - Arms Control, Disarmament and Non-Proliferation in Nato 2009b)

Politika detanta se je nadaljevala tudi v 1980-ih, ko so se ZDA in SZ dogovarjale o obojestranski odstranitvi vseh vrst kopenskih raket srednjega dosega, znotrajcelinskih izstrelkov s podaljšanim dosegom in izstrelkov kratkega dosega. Sporazum o celinskih

²¹ *Strategic Arms Limitation Talks II (SALT II)*, Pogajanja o omejitvi strateškega orožja II - sporazum je bil podpisan 18. junija 1979

jedrskih silah²² so podpisali leta 1987, vsa prepovedana orožja pa so uničili že do leta 1991. Sporazum predvideva, da nobena od podpisnic več ne preizkuša in proizvaja kopenskih raket srednjega dosega. Vseeno pa je pomembno poudariti, da je sporazum predvideval samo urejanje orožja, ki se izstreljuje s kopnega, ne pa tudi z morja in iz zraka.

Kljub ostanku velikih količin jedrskega orožja znotrajcelinskega dosega je bil politični uspeh tega sporazuma vzpostavljanje zaupanja in zmanjšanje napetosti med Vzhodom in Zahodom in tudi zgled za nadaljnji potek razoroževanja. S podpisom sporazuma INF se je z odpravo kopenskih raket znotrajcelinskega dosega grožnja prenesla na taktično jedrsko oborožitev in na raven konvencionalnih sil. Zavedati se je namreč treba, da v času podpisa sporazuma INF SZ še ni kazala nobenih znakov popuščenja glede konvencionalnih sil in tudi ni bilo možno predvideti, kako bodo pogajanja o zmanjšanju konvencionalne oborožitve, ki naj bi se pričela leta 1989, sploh potekala, tako da je v nekem smislu ta pogodba sprožila oboroževalno tekmo v doletu pod 500 km. (Geršak 1995, 192-194)

Pogajanja pa se niso zaključila na tej točki. Naslednji pomemben korak je naredila zveza Nato, ki je leta 1991 sprejela odločitev, da se kopensko jedrsko orožje kratkega dosega umakne iz Evrope in uniči. Nato je tudi sklenil prepoloviti količine taktičnega jedrskega orožja, ki se izstreljuje iz letal, tako da je zveza Nato zmanjšala svoje taktično jedrsko orožje v Evropi za približno 80 odstotkov.

V 1980-ih in 90-ih pride do spremembe geopolitičnih razmer. Varnostno okolje se izboljša, saj zaradi notranjepolitičnih in ekonomskih razlogov SZ razpade, satelitske države bivše SZ pa se osamosvojijo. Tako je politična delitev Evrope, ki je bila prej vir nasprotij, premagana.

Še pred razpadom SZ pa se začne nadaljevanje pogajanj SALT, imenovana START²³ (*Pogajanja o zmanjšanju strateškega orožja*). Pogajanja naj bi se sicer začela že leta 1982, dejansko pa so se začela leta 1985. Bistven napredek je bilo dejstvo, da je sedaj predmet pogajanj količinsko zmanjšanje orožja, ne pa samo omejevanje. Pogajanja so se končala v bistveno spremenjenem varnostno-političnem okolju, sporazum so podpisali leta 1991, nekaj

²² *The Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty oz. The Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the Elimination of Their Intermediate-Range and Shorter-Range Missiles (INF)* - sporazum je bil podpisan v Washingtonu 8. decembra 1987

²³ *The Strategic Arms Reduction Treaty* - sporazum je bil podpisan 31. julija 1991

mesecev pred uradnim razpadom SZ. Tako so morale kasneje samostojne države, članice novoustanovljene Skupnosti neodvisnih držav, ki so imele strateško jedrsko orožje bivše SZ²⁴, podpisati protokol k pogodbi. Glavni dosežek sporazuma je zmanjšanje strateških potencialov za približno eno tretjino. START pa vseeno nima tako strogih določil kot INF, saj ne določa popolnega uničenja orožja, ampak samo izločitev iz uporabe.

Zahodne zaveznice polno podpirajo sporazum START, saj so prepričane, da sporazum pomaga pri ustvarjanju bolj prijaznih pogojev pri aktivni promociji varnosti in sodelovanja ter pri krepitvi mednarodne stabilnosti. Vse Natove članice ohranjajo svojo dolgoletno predanost uravnavanju oboroževanja, razorožitvi in neproliferaciji kot bistvenim delom njihove varnostne politike. Zaveznice želijo povečati stabilnost in varnost z zmanjševanjem količine orožja in povečevanjem vojaške transparentnosti in vzajemnega zaupanja. Zavezništvo je tako večkrat poudarilo, da uravnavanje oboroževanja, razorožitev in neproliferacija ohranjajo pomembno vlogo pri uresničevanju Natovih varnostnih nalog. (Nato - Nato's Positions Regarding Nuclear Non-Proliferation, Arms Control and Disarmament and Related Issues 2009č)

Predlog za nadaljevanje pogajanj o nadaljnjem zmanjšanju strateške oborožitve je prišel iz ameriške strani že nekaj mesecev po podpisu START. Sporazum START II²⁵ je bil podpisan leta 1993 po samo šestih mesecih pogajanj. Sporazum predvideva zmanjšanje strateških potencialov v desetih letih za okoli dve tretjini.

Ta sporazum predstavlja konec kroga pogajanj o zmanjšanju jedrskega strateškega orožja in naj bi jedrsko moč jedrskih sil omejil na medcelinske rakete z eno samo jedrsko konico. Po mnenju nekaterih je sporazum zaustavil ali vsaj zamrznil jedrsko oboroževalno tekmo, po mnenju drugih pa predstavlja zgolj fazo, v kateri se vzpostavljajo možnosti za prenos strateških jedrskih potencialov na morje, v čemer pa so v veliki prednosti Američani. Sporazum krepi medsebojne odnose in zaupanje, saj grede v tej smeri tudi oborožene sile VB, ki so iz svojih kopenskih sil umaknile vso jedrsko orožje, pa tudi Francozi, ki spreminjajo koncept svojega jedrskega predstrateškega programa. Nedvomno gre za najpomembnejši razorožitveni

²⁴ Gre za Belorusijo, Kazahstan in Ukrajino. Protokol so podpisale leta 1992 v Lizboni.

²⁵ *The Strategic Arms Reduction Treaty II* - sporazum je bil podpisan 3. januarja 1993

sporazum, saj zmanjšuje količine in odpravlja nekatere vrste naj sodobnejše jedrske oborožitve. (Geršak 1995, 211)

Leta 1994 je zveza Nato na srečanju v Bruslju odločila, da bo ključno pozornost namenila polni in ustrezni izvedbi obstoječih sporazumov o uravnavanju oboroževanja in razoroževanju, kot tudi doseganju napredka pri:

- neomejenemu in brezpogojnemu širjenju sporazuma NPT in stopnjevanju režima preverjanja uresničevanja sporazuma,
- hitri uveljavitvi *Konvencije o kemičnem orožju*²⁶ in novih stopnjah krepitve *Konvencije o biološkem orožju*²⁷,
- pogajanjih glede splošnega in preverljivega *Sporazuma o vsestranski prepovedi jedrskih poskusov*,
- sodelovanju pri razpravah Organizacije za varnost in sodelovanje v Evropi (OVSE),
- zagotavljanju integritete *Sporazuma o konvencionalnih silah v Evropi*²⁸ in uresničevanje vseh njegovih določil.

Nekaj izmed teh ciljev je že bilo izvršenih, nekateri pa se še uresničujejo. (Nato - List of Nato treaties and conventions 2009c)

Po razpadu Varšavskega pakta in SZ zveza Nato izgubi svojega glavnega nasprotnika. Brez nasprotnika pa izključno obrambno zavezništvo izgubi svoj pomen. V začetku devetdesetih je zato potekala vroča debata o prihodnosti zveze Nato.

Po najbolj pesimistični neorealistični teoriji je bilo v devetdesetih pričakovati razpad Nata. Neorealisti menijo, da je dotedanje mednarodno povezovanje temeljilo v večini primerov na varnostni ogroženosti posameznih držav. Ker pa vira ogrožanja zahodnega sveta ni več, zveza Nato nima več podlage za obstoj. V devetdesetih se tudi pojavijo unilateralne varnostne pobude držav, ki so do sedaj igrale dokaj pasivno vlogo v zagotavljanju lastne obrambe. Zaradi na novo odkrite samozavesti evropskih držav pa je težko pričakovati dobro sodelovanje, saj konfliktne situacije in tekmovanje med državami slabo vplivata na enotnost.

²⁶ *The Chemical Weapons Convention (CWC)* – stopila v veljavo 1997

²⁷ *The Biological Weapons Convention (BWC)* – stopila v veljavo 1975

²⁸ *The Treaty on Conventional Armed Forces in Europe (CFE)* – stopil v veljavo 1992

Neoliberalisti pa predvidijo v devetdesetih reformo Nata. Pravijo, da je sicer sodelovanje med državami težavno, vendar pa naj bi bilo mogoče problem rešiti preko ustanavljanja institucij. Prav zaradi visoke institucionaliziranosti je Nato preživel konec hladne vojne. Neoliberalisti so pravilno napovedali tudi razširitev sodelovanja na druge članice in razvoj novih varnostnih nalog.

Konstruktivisti pa so v začetku devetdesetih menili, da se bo Nato začel širiti na Vzhod in da bo na podlagi nove skupne identitete nastala nova varnostna skupnost. Ta nova identiteta pa praktično izključuje možnost vojne med članicami zveze, tako da je širitev zelo pozitiven pojav. Ugotovimo lahko, da se je Nato ravnal po idejah neoliberalistov in konstruktivistov, da so najprej začeli z intenzivno reformo zveze, kasneje pa še s širitvijo na Vzhod.

Preoblikovanje Nata se je začelo z Londonsko deklaracijo (julij 1990), Rimsko deklaracijo (november 1991) in se nadaljevalo z vrhunskim zasedanjem v Berlinu (poleti 1996), Madridu (poleti 1997) in doseglo vrhunec z jubilejnim zasedanjem v Washingtonu (1999), na katerem je bil sprejet novi strateški koncept zavezništva. Dotedanje preoblikovanje Nata zajema tri temeljne razsežnosti, in sicer:

1. širitev Nata z novimi članicami,
2. sprejetje novih vlog in poslanstva ter
3. spremembe notranje strukture Nata. (Grizold 2000, 243)

5.1.2 Sprejetje nove vojaške strategije

Zveza Nato je proizvod hladne vojne, ki je po koncu le-te izgubil svojega glavnega nasprotnika, svoj glavni razlog obstoja. Močno se je zmanjšala možnost vojne, spopada med Vzhodom in Zahodom, tako da so bile verjetne le manjše krize. Zaradi novega političnega in strateškega okolja se je pojavila potreba pa novi strategiji zveze Nato. Glavni vir ogrožanja ni več načrtovani napad SZ, ampak posledice različnih nestabilnosti ekonomskega, socialnega, političnega, etičnega ali teritorialnega izvora. Zavezništvo sprejme širši koncept varnosti, saj so nove grožnje večplastne, večsmerne in zato tudi težje predvidljive.

Grizold (Grizold 2000, 224) meni, da se je pojavila potreba, da zveza Nato k svojim glavnim nalogam, to je ohranjanju ozemeljske celovitosti, politične neodvisnosti in kolektivne obrambe svojih članic, doda nove naloge, ustrezajoče spremenjenim varnostno – političnim okoliščinam v Evropi in v globalni mednarodni skupnosti. Tako je Nato moral na novo opredeliti varnostne interese držav članic, dejavnike svoje krepitve in nove vloge. Včasih strogo vojaško zavezništvo postane bolj politično, posledica le-tega je tudi sodelovanje z bivšimi nasprotniki.

Reforma obrambne strategije zveze Nato je razvidna iz novega strateškega koncepta, ki je bil sprejet na vrhunskem zasedanju Severnoatlantskega sveta leta 1991 v Rimu. Ta koncept je zasnovan na treh temeljnih postavkah, ki izražajo tektonske spremembe v strateškem okolju, v katerem deluje zveza:

1. Državam članicam ne grozi več množičen in hkraten napad držav Varšavskega sporazuma. Tveganje, da bo prišlo do nepričakovanega oboroženega napada, se je bistveno zmanjšalo, še zlasti v Srednji Evropi. Prav tako je manj verjetno, da bi bila varnost zaveznic ogrožena zaradi preišljenega oboroženega napada tretje države, ampak bi se to lahko zgodilo predvsem zaradi nestabilnosti, ki bi nastala kot posledica resnih gospodarskih, družbenih in političnih težav, vključujoč mednacionalna nasprotja in ozemeljske spore, s katerimi se srečujejo številne države v Srednji in Vzhodni Evropi. (The Alliance's Strategic Concept 1991, 12.-13. čl.)
2. Kljub morebitnemu kooperativnemu odnosu med državami članicami Nata in SZ je treba upoštevati sovjetsko vojaško moč.
3. Države članice Nata morajo na temelju navedenega ohraniti tako individualno kot tudi kolektivno obrambno sposobnost. (Grizold 2000, 227)

V strategiji iz leta 1991 si zveza Nato na pragu nove globalne varnostne situacije tako zastavi naslednje naloge:

1. *varnost članic in območja strateških interesov* - zveza Nato bo zagotavljala varnost svojim članicam in prispevala k stabilnosti v širšem evro-atlantskem prostoru; države članice bodo tako kot doslej spoštovale legitimne varnostne interese tretjih držav in si prizadevale za miroljubno reševanje sporov med državami v skladu z načeli UL OZN. Pri tem bodo izhajale iz širšega in celovitega razumevanja sodobne varnosti, ki poleg

vojaških razsežnosti vsebuje tudi nevojaške (gospodarske, politične, družabne, okoljevarstvene idr.) ter zagovarja mnogostransko zagotavljanje evropske varnosti (Grizold 2000, 227);

2. *posvetovanje* (po 4.²⁹ členu Severnoatlantske listine) - zveza Nato bo predstavljala forum za posvetovanje o vitalnih interesih, o možnih grožnjah državam članicam z namenom preprečiti možne krize, ki bi lahko ogrozile varnost evro-atlantskega območja miru in stabilnosti; zavzemala se bo tudi za najvišjo možno stopnjo koordinacije znotraj zveze;
3. *odvrčanje in obramba* pred grožnjami agresorjev (člen 5 in 6³⁰) - zveza Nato bo s svojo vojaško močjo predstavljala močnega nasprotnika vsakemu potencialnemu agresorju; zveza mora zagotavljati zadostne zmožnosti, da se bo cilj agresorja (uničenje visoko razvitega orožja zveze) izkazal za nerealnega oziroma se ne bo izplačal;
4. *vzdrževanje strateškega ravnotežja* z Rusko federacijo³¹ - Ruska federacija ostaja pomemben dejavnik v novem varnostnem okolju, zato se ga ne sme podcenjevati;

Na vrhu v Londonu so se zaveznice zedinile, da bo treba prilagoditi načela strategije prožnega odgovora na takšen način, da bo odražal zmanjšano zanašanje na jedrsko orožje. Z namenom, da se varuje mir in preprečuje vojna ali kakršno koli nasilje, bo zveza v bližnji prihodnosti obdržala primerno mešanico jedrskih in konvencionalnih sil. Te sile bo tudi po potrebi razvijala, njihova številčnost pa bo občutno manjša. Oba elementa, tako jedrske sile kot konvencionalna vojska, sta bistvenega pomena za varnost zveze Nato in ne moreta nadomestiti eden drugega. Konvencionalne sile prispevajo k preprečevanju vojn z zagotavljanjem dejstva, da potencialni nasprotnik ne more pričakovati hitre ali enostavne zmage. Konvencionalne sile same pa ne morejo zagotoviti preprečitev vojne. Jedrske sile tako edinstveno prispevajo k dejstvu, da je vsaka agresija na zvezo nezanesljiva in nesprejemljiva. Tako jedrsko orožje ostaja bistveno pri ohranjanju miru. (The Alliance's Strategic Concept 1991, 38-39 čl.)

²⁹ Člen 4 pravi, da se bodo stranke posvetovala med sabo, ko bo po mnenju članice ogrožena ozemeljska integriteta, politična neodvisnost ali varnost katere koli članice.

³⁰ V členu 5 je zapisano, da je napad na eno ali več članic napad na celotno zavezništvo. Tako bodo znotraj določil Združenih narodov članice pomagale napadeni zaveznici z vsemi nujnimi dejanji. Člen 6 pa podrobneje določa naravo napada na zaveznico, na katerega bo odgovorilo celotno zavezništvo. Napad na zaveznico je tako oborožen napad na ozemlje članice ali na njene sile, ladjevje ali letalstvo.

³¹ Strateško ravnotežje je pomembno zaradi funkcije odvrčanja, saj SZ tudi po razpadu ostaja potencialni vir ogrožanja zaradi njenih zalog jedrskega orožja.

»Glavni namen zavezniških jedrskih sil je političen: ohranjati mir in preprečiti nasilje ter morebitne vojne. Jedrsko orožje bo še naprej izpolnjevalo bistveno vlogo, to je zagotavljanje določene stopnje negotovosti glede zavezniškega odgovora na morebitno agresijo. Jedrske sile zagotavljajo, da kakršna koli agresija ni racionalna izbira. Najvišje jamstvo varnosti zavezništva daje strateško jedrsko orožje, predvsem orožje ZDA.« (The Alliance's Strategic Concept 1991, 54 čl.)

»Natova zmožnost reševanja kriz z diplomatskimi in drugimi sredstvi oz. po potrebi konvencionalna obramba se bo po zavezniških pričakovanjih odločno izboljšala, saj so konvencionalne sile v Evropi dobro usposobljene, varnostna situacija pa se je močno spremenila. Situacije, v katerih bi lahko prišlo do uporabe jedrskega orožja, so tako zelo oddaljene. Zato se lahko število podstrateškega orožja občutno zmanjša.« (The Alliance's Strategic Concept 1991, 56 čl.)

Zavezniki se tako zavežejo, da bodo ohranjali zadostno vojaško moč, da bodo zagotovili zavedanje vsakega potencialnega nasprotnika, da ga bodo doletele kolektivne sankcije in bodo pretehtale možen dobiček. Z novo strategijo so se evropske države tudi zavezale, da bodo prevzele večjo odgovornost za obrambo Evrope. Jedrsko orožje ostaja ključno pri zagotavljanju miru, vendar je predvideno zmanjševanje odvisnosti od le-tega. Glavni namen jedrskih sil postane namreč izključno političen, njegova naloga je ohranjati mir in preprečevanje nastanka vojne z odvrčanjem. Zavezništvo bo moralo ohranjati zadostno količino jedrskega orožja za morebitno vojno - orožje bo moralo biti dovolj fleksibilno in imeti dovolj veliko stopnjo preživetja napada, da bo kredibilno in da bo učinkovit odvrčalni element. Predvidi se tudi zmanjšanje konvencionalnih sil in krepitev njihove fleksibilnosti in mobilnosti.

5.2 AKTUALNA NATOVA VOJAŠKA STRATEGIJA

5.2.1 Dogajanje konec devetdesetih

Dejavnik vzajemnega zagotovljenega uničenja, ki je osnova jedrskega odvrčanja, ostane aktualen še dolgo po razpadu SZ. Vseeno pa v devetdesetih novo mišljenje izzove pojem odvrčanja jedrskega orožja in s tem voditelji spoznajo, da obstoječe ogromne količine jedrskega orožja ne morejo biti več upravičene.

Tako je omejevanje oboroževanja aktualno tudi konec devetdesetih. Leta 1996 je podpisan *Sporazum o vsestranski prepovedi jedrskih poskusov*³². Ta prepoveduje izvajanje jedrskih eksplozij tako za vojaške kot tudi za civilne namene. Podpisali sta ga tudi ZDA in RF, vendar še ni stopil v veljavo, saj se čaka na ratifikacijo sporazuma v nekaterih državah, kot so ZDA, Kitajska, Indija, Severa Koreja, Pakistan in Izrael.

Vse članice (razen ZDA) so ratificirale sporazum CTBT in še naprej podpirajo celotno uveljavitev sporazuma. Tako Francija kot Velika Britanija sta ratificirali sporazum in prenehali z jedrskimi poskusi. Oktobra 1999 pa je ameriški senat glasoval proti resoluciji, s katero bi podprli ratifikacijo sporazuma. Tako vlada ZDA ne podpira več sporazuma, ampak vseeno upošteva obstoječ unilateralen moratorij na jedrske poskuse. Vse članice podpirajo prepoved jedrskih poskusov in zahtevajo od drugih držav, da vztrajajo pri ukinitvi jedrskih poskusov. Sporazum pa bo stopil v veljavo šele takrat, ko bo vseh 44 držav navedenih v prilogi sporazuma vložilo svoje ratifikacije pri ZN. (Nato - Nato's Positions Regarding Nuclear Non-Proliferation, Arms Control and Disarmament and Related Issues 2009č)

Stekla so tudi pogajanja o zmanjšanju strateškega orožja, START III³³, ki so se začela leta 1997. Njihov namen je bil drastično zmanjšati število strateškega orožja. Pogajanja pa so naletela na vrsto ovir. Ena izmed njih je bila nestrinjanje RF s širjenjem Nata na vzhod in z ameriški načrti za izgradnjo omejenega protiraketnega sistema. Rusi so nadalje predlagali še večje zmanjšanje strateškega jedrskega orožja, čemur pa so nasprotovali Američani. Tako

³² *The Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty (CTBT)* - sporazum je bil sprejet 10. septembra 1996

³³ *The Strategic Arms Reduction Treaty III* - sporazum ni bil sprejet

je bil START III obsojen na neuspeh in tudi nikoli zaključen. Njegovo vsebinsko nadaljevanje, čeprav zelo omiljeno, je sprejetje SORT³⁴-a leta 2002.

Leta 1994 se je vodstvo zveze Nato odločilo, da bo okrepilo in razširilo napore glede omejevanja proliferacije orožja za množično uničenje, saj je to orožje postalo ena glavnih groženj mednarodni varnosti. Junija istega leta je Nato izdal politični okvir zavezništva glede orožja za množično uničenje³⁵, ki je javni dokument in pravi, da je glavni cilj zavezništva in njegovih članic preprečevati proliferacijo oz. če do proliferacije pride, narediti vse, da se jo omeji z diplomatskimi sredstvi. Dokument nadalje še navaja, da lahko do proliferacije kljub mednarodnim normam in sporazumom pride, in da je orožje za množično uničenje neposredna vojaška grožnja Natovemu ozemlju, prebivalstvu in vojaškim silam. Tako se je zveza od leta 1994 intenzivno osredotočila na zagotavljanje številnih vojaških zmožnosti, ki so potrebne za razvrednotenje proliferacije orožja za množično uničenje in uporabe le-tega. (Nato - Alliance Policy on WMD Proliferation 2009a)

5.2.2 Sprejetje posodobljene strategije

Poleg znanih virov ogrožanja se v devetdesetih pojavijo še nekateri novi viri ogrožanja. Tako mednarodno varnost ogrožajo vojaški, okoljski, zdravstveno-epidemiološki, socialno-ekonomski viri ogrožanja, etnični konflikti, propad političnih sistemov, informacijski, demografski viri ogrožanja varnosti, terorizem, proliferacija orožja za množično uničenje, klasični kriminal, naravne nesreče in drugo. V takem okolju je Nato moral prilagoditi svojo strategijo, tako veliko večjo težo dobi tudi sodelovanje z nekdanjimi nasprotnicami, o katerem v začetku 90-ih še ni bilo realno razmišljati. Natova vojaška strategija iz leta 1999 navaja, da so grožnje Natovi varnosti naslednje:

- nestabilnosti in negotovosti na evro-atlantskem območju in regionalne krize na periferiji Nata, ki se lahko hitro razvijejo (ekonomski, socialni in politični problemi, etnični in religiozni spopadi, ozemeljski spori, zloraba človekovih pravic);

³⁴ *The Treaty Between the United States of America and the Russian Federation on Strategic Offensive Reductions*, znan tudi kot Moskovski sporazum - sporazum je bil podpisan v Moskvi 24. maja 2002

³⁵ *Alliance Policy Framework on Proliferation of Weapons of Mass Destruction* - sporazum je bil sprejet v Istanbulu 10. junija 1994

- obstoj večjih jedrskih sil izven zveze Nato;
- širjenje orožij za množično uničenje ter sredstev za njihov prenos;
- zloraba visoke tehnologije za izdelavo zahtevnih modernih vojaških zmogljivosti;
- grožnje v obliki terorizma, sabotaž, organiziranega kriminala ali prekinitve pretoka vitalnih virov; (The Alliance's Strategic Concept 1999, 20.-24. čl.)

S koncem hladne vojne je prišlo tudi do enkratne priložnosti, da se varnostno okolje izboljša in poenoti. Zveza Nato je videla priložnost za ohranjanje visokega varnostnega standarda v svoji širitvi. Širitev naj bi tako prispevala h krepitvi stabilnosti in varnosti vseh držav evro-atlantskega območja. »Funkcionalna in geografska širitev Nata je povzročila, da je zavezništvo danes na prehodu iz organizacije za kolektivno obrambo svojih članic v organizacijo za kolektivno varnost, ki se usmerja v zagotavljanje vseevropske stabilnosti in varnosti predvsem prek operacij za ohranjanje in uveljavljanje miru po 'naročilu' OZN in OVSE.« (Grizold 2000, 243)

Zveza Nato leta 1999 sprejme novo strategijo, ki je sicer podobna prejšnji, definira pa dve novi varnostni nalogi. Prve tri naloge ostanejo enake kot v strategiji iz leta 1991:

1. *varnost članic,*
2. *posvetovanje in*
3. *obramba pred agresorji.*

Novi nalogi pa sta:

4. *krizni menedžment* (zveza Nato bo pripravljena s konsenzom prispevati k učinkovitemu preprečevanju konfliktov, aktivno bo sodelovala pri operacijah kriznega odzivanja) ter
5. *partnerstvo* - zveza Nato se zaveže, da bo promovirala sodelovanje in gradila dialog z drugimi državami (PzM, EAPC, Rusija, Ukrajina, Mediteranski dialog...) z namenom povečati transparentnost, vzajemno zaupanje in zmožnost skupnega delovanja; (The Alliance's Strategic Concept 1999, 10. čl.)

»Nov strateški koncept Nata opredeljuje evro-atlantsko območje kot jedro za delovanje Nata, obenem pa izpostavlja svetovne okoliščine, ki prav tako vplivajo na varnost njegovih članic.

Ta koncept izraža čezatlantsko soglasje o novih vlogah Nata pri ohranjanju miru, vzpostavljanju miru, razširjanju partnerstva in zagotavljanje vseevropske stabilnosti. Pri tem je ponovno poudarjena primarna odgovornost Varnostnega sveta OZN za ohranjanje mednarodnega reda in miru.« (Grizold 2000, 244)

Verodostojna jedrska drža zveze in predanost solidarnosti ter preprečevanju vojn zahtevajo množično udejstvovanje evropskih zaveznic pri obrambnem načrtovanju, definiranju jedrskih vlog in poveljevanju, kontroli ter posvetovanju glede jedrskih sil. Jedrske sile, ki so nameščene v Evropi, zagotavljajo bistveno politično in vojaško povezavo med evropskimi in severnoameriškimi članicami zveze Nato. Zveza bo zato ohranjala zadostne jedrske sile na evropskih tleh. Te sile pa bodo morale imeti potrebne lastnosti in primerno fleksibilnost ter stopnjo preživetja, da se bodo lahko smatrale za efektiven element v zavezniški strategiji preprečevanja vojne. Ohranjale se bodo na najmanjšem možnem nivoju, ki pa bo vseeno zagotavljal ohranitev miru in stabilnosti. (The Alliance's Strategic Concept 1999, 63. čl.)

»Od leta 1991 je zveza naredila kar nekaj korakov, ki odražajo varnostno okolje po hladni vojni. Ti koraki vključujejo drastično zmanjšanje določenih tipov in števila Natovih podstrateških sil. Zavezniške jedrske sile tudi niso več naperjene proti določeni državi. Vseeno pa bo zveza obdržala zadostne podstrateške sile v Evropi (na minimalni stopnji, ki bo skladna s prevladujočim varnostnim okoljem), ki bodo pomembna povezava s strateškimi jedrskimi silami, kar pa bo le okrepilo zavezništvo.« (The Alliance's Strategic Concept 1999, 64. čl.)

Zaveznice se tako še enkrat zavežejo k skupni obrambi, prispevku k varnosti in stabilnosti, sodelovanju in delitvi obveznosti. Njihova naloga je tudi vzdrževanje kombinacije konvencionalnih in jedrskih sil na najnižji potrebnih ravni ter nadzor oborožitve, razoroževanje in neproliferacija.

Danes igrajo jedrske sile občutno manjšo vlogo v zavezniški strategiji. Vse tri Natove jedrske sile - ZDA, Velika Britanija in Francija - so zelo zmanjšale število svojega jedrskega orožja, v nekaterih primerih celo za 80%. Situacije, v katerih bi se te sile uporabile, so zelo oddaljene in malo verjetne. Glavni namen preostalih jedrskih sil pa je izrazito političen: ohranjati mir in preprečiti nasilje. To bo zavezništvo doseglo

tako, da bo postala vsaka potencialna agresija na državo članico nesprejemljiva in nesmiselna. Tako jedrske sile skupaj s konvencionalnimi silami ustvarjajo negotovost za vsako državo, ki bi lahko premišljevala o uporabi jedrskega, biološkega ali kemičnega orožja ali pa grožnji z njim. (Nato 2004, 14)

5.2.3 Dogajanje po devetdesetih

Neproliferacija jedrskega orožja pa se kaže tudi v nadaljevanju pogajanj o omejevanju količin le-tega orožja. Tako sta namesto sporazuma START III, ki se ni nikoli uveljavil, v letu 2002 ameriški predsednik Bush in ruski predsednik Putin podpisala sporazum SORT³⁶, ki predstavlja velik mejnik v odnosih med Zahodom in Vzhodom. Sporazum prvič v zgodovini omejevanja oboroževanja omejuje število jedrskih konic - vsi prejšnji sporazumi so omejevali jedrsko orožje glede na način uporabe. Tako SORT določa, da se omeji število jedrskih konic na 1700 - 2200. Pomanjkljivost sporazuma je ta, da ne določa, da se mora izločeno orožje uničiti. Tako je zelo verjetno, da bosta velesili, če se ne bosta odločili za podaljšanje sporazuma, začasno samo shranili orožje in ga kasneje spet uporabili. Zanimivo je tudi, da sporazum velja do leta 2012, potem pa preneha delovati, če v podaljšanje ne privolita obe podpisnici. Torej je sporazum samo začasen in ne daje garancije o trajnem omejevanju jedrskega orožja. Manjkajo pa tudi določila o preverjanju dejanskega razoroževanja. Tako si morata nekdanji zavzeti nasprotnici verjeti na besedo.

»V zadnjem desetletju je zveza Nato večkrat pregledala svojo jedrsko doktrino in držo, ki jo je dosledno podpirala z realističnimi in praktičnimi koraki na poti do uravnavanja oboroževanja in razorožitve. Zaveznice tako polno podpirajo START in Moskovski sporazum. Prepričane so, da oba sporazuma pomagata pri ustvarjanju bolj prijaznih pogojev pri aktivni promociji varnosti in sodelovanja ter krepitvi mednarodne stabilnosti.« (Nato - Nato's Positions Regarding Nuclear Non-Proliferation, Arms Control and Disarmament and Related Issues 2009č)

³⁶ *Treaty Between the United States of America and the Russian Federation on Strategic Offensive Reductions (SORT)* - sporazum je poznan tudi kot Moskovska pogodba;

Po strateškem dokumentu iz leta 1999 se zveza Nato zavezuje, da bosta omejevanje oboroževanja in razoroževanje še naprej igrala pomembno vlogo v uresničevanju zavezniških varnostnih ciljev. Nato bo tako krepil varnost in stabilnost z najnižjim možnim nivojem sil, težil pa bo k promoviranju širšega, vseobsegajočega in bolj preverljivega mednarodnega omejevanja oboroževanja. Zveza bo tudi okrepila svoje napore glede zmanjševanja nevarnosti, ki so povezane s širjenjem orožja za množično uničenje. Glavni cilj Nata glede neširjenja jedrskega orožja je preprečiti širjenje oz. če do njega pride, ga z diplomatskimi sredstvi izničiti. (The Alliance's Strategic Concept 1999, 40. čl.)

Po terorističnih napadih 11. septembra 2001 v ZDA je grožnja z orožjem za množično uničenje in terorizmom prešla v ospredje. Nato je moral zavarovati svoje prebivalstvo tako doma kot na tujem. Zveza je zato doživela večje notranje reforme, s katerimi naj bi prilagodili vojaške strukture in zmožnosti, da bi bolje pripravili članice na nove naloge, kot je na primer operacija ISAF v Afganistanu. Nato je tudi nadaljeval s širitvijo partnerstva in pospešil svoje preoblikovanje v smeri razvoja novih političnih odnosov in močnejših operativnih zmožnosti za odzivanje na vse bolj globalen svet, ki je poln novih izzivov. Te korenite spremembe pa se morajo odražati v Natovih strateških dokumentih. Aprila 2009 so se tako Natovi voditelji zedinili in odobrili dokument, ki predvideva novo vojaško strategijo. Ta naj bi bila izdana na naslednjem vrhovnem zasedanju leta 2010. (Nato - Strategic Concept 2009)

6 SKLEP IN VERIFIKACIJA HIPOTEZ

Eden pomembnejših vojaških izumov preteklega stoletja je prav gotovo jedrsko orožje, ki danes bolj kot kadar koli vzbuja dvome o svoji legitimnosti. Veliko avtorjev, ki se ukvarjajo z vojaško strategijo in taktiko meni, da bi brez pozitivnih učinkov jedrskega orožja (kot je npr. zastraševanje) obdobje miru po 2. svetovni vojni bilo nepredstavljivo (npr. Holroyd 1985, 219). Po drugi strani pa se porajajo dvomi o jedrskem orožju kot o mirovniku, saj ni mogoče brezpogojno trditi, da je prav jedrsko orožje zagotovilo svetovni mir, in da ne gre zgolj za splet okoliščin. Vseeno pa jedrsko orožje predstavlja velik dejavnik v hladnovojni zgodovini, zato mu je potrebno nameniti tudi dovolj pozornosti in natančno proučiti njegovo vlogo v strategijah velesil.

I.

Zveza Nato, ki predstavlja zavezništvo zahodnih demokracij, je že v prvih letih po 2. svetovni vojni začela razmišljati o primerni vlogi jedrskega orožja v svoji vojaški strategiji. Ker so do takrat bile edine države z jedrskim orožjem ZDA in ker je jedrsko orožje bilo maloštevilno, je zveza Nato zapisala v svoji prvi strategiji MC 3 da sicer ostaja glavna obramba zveze konvencionalna vojska, da pa bodo v primeru napada na zvezo uporabili vsa razpoložljiva sredstva, kar vključuje tudi jedrsko orožje. Prva Natova vojaška strategija je bila kratka in nedodelana, pa tudi kmalu je postala zastarela in nevarna, saj so Sovjeti kot najhujši sovražniki kmalu začeli z razvojem lastnega jedrskega orožja.

Ko so zavezniki spoznali, da so se znašli v velikem konvencionalnem zaostanku za Sovjeti, so začeli razmišljati kako bi bolje izkoristili svojo edino prednost – jedrsko orožje. Ker nasprotniki še niso imeli uporabnega jedrskega orožja, se je kot edini odgovor pojavilo množično povračilo. Tako bi zavezniki na vsak nasprotnikov napad odgovorili z jedrskim orožjem, saj konvencionalne sile niso zadoščale. Strategijo so uradno sprejeli leta 1957, kar kmalu pa so jo morali zaradi tehnološkega napredka nasprotnika spremeniti, saj je postala preveč samomorilska.

Zaradi hitrega razvoja in širjenja zalog sovjetskega jedrskega orožja so zavezniki leta 1968 sprejeli novo strategijo, imenovano strategija prožnega odgovora. Njeno bistvo je bilo odgovarjanje na nasprotnikove grožnje v sorazmerju z intenzivnostjo grožnje. Ta lastnost je

naredila strategijo zelo nepredvidljivo za nasprotnika. Strategija je predvidevala tri možne stopnje odgovora na grožnjo, in sicer direktno obrambo v sorazmerju z grožnjo, če bi direktna obramba zatajila, bi se stopnja bojevanja povišala, če tudi to ne bi zaleglo, bi kot zadnji odgovor nastopil napad z jedrskim orožjem. Tako bi se nasprotnik moral sam odločiti na kateri stopnji se bo bojeval in če bi se mu izplačalo dvigniti stopnjo napada in tvegati jedrski spopad. Strategija prožnega odgovora se je izkazala za zelo uspešno, saj je bila aktualna do konca hladne vojne, ko se je zaradi tektonskih sprememb v mednarodnih odnosih pojavila potreba po novem mišljenju in posledično novi strategiji.

Prva strategija po hladni vojni je prinesla kar nekaj sprememb. Zveza Nato je namreč izgubila glavnega nasprotnika in se je ukvarjala z iskanjem nadomestnega razloga za obstanek. Leta 1991 je zveza sprejela novo strategijo, v kateri jedrsko orožje sicer ostaja ključno pri zagotavljanju miru, se pa njegova vloga močno skrči, saj njegov edini cilj ostane preprečevanje nastanka vojne z odvracanjem. Zavezništvo predvidi ohranjanje zadostne količine in zadostne stopnje kredibilnosti jedrskega orožja, tako da bo ostalo učinkovitni odvracalni element. Leta 1999 v novi Natovi vojaški strategiji še enkrat poudarijo potrebo, da se količina jedrskega orožja ohrani na najnižji potrebni ravni.

Na podlagi analize Natovih vojaških dokumentov in strategij lahko potrdim prvo hipotezo, ki pravi, da je moral Nato zaradi spreminjajočih se mednarodnih odnosov in tehničnega napredka nasprotnikov spreminjati in prilagajati svojo vojaško strategijo, s katero je zavzeto iskal najboljšo možno vlogo jedrskega orožja v morebitnem vojaškem konfliktu.

II.

Jedrsko orožje ima dve glavni vlogi, in sicer bojno in zastraševalno. V času hladne vojne bojna uporaba jedrskega orožja ni bila sporna, zavezniki bi ga uporabili bodisi ob vsaki nasprotnikovi grožnji bodisi če bi konvencionalna obramba zatajila. Po koncu hladnovojnih napetosti, ko Nato izgubi glavnega nasprotnika, pa se legitimnost uporabe tako uničujočega orožja postavi pod vprašaj. Že desetletja pred razpadom SZ so si velesile prizadevale v večji ali manjši meri omejiti uporabo jedrskega orožja, v devetdesetih pa se gibanje proti uporabi jedrskega orožja še okrepi.

Pristaš omejevanja in večjega nadzora razvijanja novih orožij je tudi zveza Nato, to je pokazala tudi z novima strateškima dokumentoma iz let 1991 in 1999. Z novimi grožnjami

varnosti se pojavi potreba po ohranjanju zadostnih sil za zagotavljanje zavedanja vsakega nasprotnika, da ga bodo doletele kolektivne sankcije in bodo pretehtale možen dobiček. Vse sile, tako konvencionalne kot jedrske, se bodo zmanjšale na minimum, morala pa se bo okrepiti njihova fleksibilnost in mobilnost. Vloga jedrskega orožja bo tako strogo politična, uporabljalo se ga bo za zastraševanje in odvracanje nasprotnikov, vseeno pa bo moralo ohranjati in krepiti svojo kredibilnost.

Tudi nekaj let kasneje, ko Nato sprejme nov strateški dokument, zveza ponovi dotedanja načela. Sicer ostaja primarna skupna obramba, ki pa se jo bo skušalo doseči s kombinacijo konvencionalnih in jedrskih sil na najnižji potrebni ravni, izzivi za prihodnost pa bodo nadzor oborožitve, razoroževanje in neproliferacija.

Skozi analizo strateških dokumentov po hladni vojni lahko tako ugotovimo, da ima jedrsko orožje pomembno vlogo v strateškem razmišljanju zaveznikov. Res pa je tudi, da se je zveza odpovedala glavni vlogi jedrskega orožja, to je njegovi bojni vlogi. V dokumentih je moč razbrati, da bo vloga jedrskega orožja v novem tisočletju zgolj politična, njegov glavni namen bo odvracanje potencialnih nasprotnikov in zastraševanje. Tako lahko potrdim tudi drugo hipotezo, ki pravi, da jedrsko orožje po koncu hladne vojne ohranja svojo vlogo v strateških dokumentih zveze Nato, ki pa ne predvidevajo več direktne uporabe le-tega v vojaških spopadih, tako edina realna vloga jedrskega orožja ostaja odvracanje.

7 LITERATURA

1. Adelphi Papers; 205. 1986. *Power and Policy: Doctrine, the Alliance and Arms Control*. London: International Institute for Strategic Studies.
2. Baylis, John, ur. 2007. *Strategy in the contemporary world : an introduction to strategic studies*. Oxford, New York: Oxford University Press.
3. Beckman, Peter R. 1992. *The nuclear predicament: nuclear weapons in the Cold War and beyond*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
4. Brody, Richard I. 1987. *Strategic Defences in NATO Strategy*. London: International Institute for Strategic Studies.
5. Clausen, Peter A. 1993. *Nonproliferation and the national interest: America's response to the spread of nuclear weapons*. New York: HarperCollins College Publishers, cop.
6. Fischer, David. 1992. *Stopping the spread of nuclear weapons: the past and the prospects*. London, New York: Routledge.
7. Gaddis, John Lewis. 1998. *We now know: rethinking Cold War history*. Oxford: Clarendon.
8. Gažević, Nikola, ur. 1970 – 1976. *Vojna enciklopedija*. Beograd: Redakcija Vojne enciklopedije.
9. Geršak, Teodor. 1995. *NATO – njegova preobrazba in Slovenija*. Ljubljana: Defensor.
10. Grizold, Anton. 1998. *Perspektive sodobne varnosti: iz obramboslovnih raziskav II*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

11. --- 2000. *Varnostne politike velesil*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
12. --- 2005. *Slovenija v spremenjenem varnostnem okolju: k razvoju obrambno-zaščitnega sistema: izzivi in spodbude*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
13. Holroyd, Fred, ur. 1985. *Thinking about nuclear weapons: analyses and prescriptions*. London, Sydney: Croom Helm.
14. Kugler, Richard L. 1993. *Commitment to purpose: how alliance partnership won the cold war*. Santa Monica, CA: RAND.
15. Lubi, Darko. 2008. Študijsko gradivo pri predmetu *Teorija strategije*. Ljubljana: FDV.
16. Lynn – Jones, Sean M., ur. 1991. *The cold war and after: prospects for peace*. Cambridge: MIT.
17. Malešič, Marjan, ur. 2002. *Nacionalna in mednarodna varnost: iz obramboslovnih raziskav III*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
18. Malkasian, Carter. 2001. *The Korean War: 1950 – 1953*. Oxford: Osprey.
19. Mason, John W. 1996. *The Cold War*. London, New York: Routledge.
20. MccGwire, Michael. 2005. The Rise and Fall of the NPT: an Opportunity for Britain. *International Affairs* 81 (1): 115-140.
21. --- 2006. Nuclear deterrence. *International Affairs* 82 (4): 771-784.
22. Miller, Steven E., ur. 1984. *Strategy and nuclear deterrence*. Princeton: Princeton University Press, cop.
23. Mlakar, Viki. 2000. *Jedrska strategija Nata po hladni vojni*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.

24. Nato. 2004. *Nato Transformed*. Bruselj: Public Diplomacy Division.
25. --- 2009a. *Alliance Policy on WMD Proliferation*. Dostopno prek: <http://www.nato.int/docu/handbook/2001/hb0603.htm> (20. marec 2009).
26. --- 2009b. *Arms Control, Disarmament and Non-Proliferation in Nato*. Dostopno prek: <http://www.nato.int/docu/facts/2000/wmd.htm> (20. marec 2009).
27. --- 2009c. *List of Nato treaties and conventions*. Dostopno prek: <http://www.nato.int/docu/facts/kacta.htm> (20. marec 2009).
28. --- 2009č. *Nato's Positions Regarding Nuclear Non-Proliferation, Arms Control and Disarmament and Related Issues*. Dostopno prek: <http://www.nato.int/issues/nuclear/position.html> (20. marec 2009).
29. --- 2009d. *Strategic Concept*. Dostopno prek: http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_56626.htm#31 (20. marec 2009).
30. Natural Resources Defense Council. 2009. *Archive of Nuclear Data*. Dostopno prek: <http://www.nrdc.org/nuclear/nudb/datab19.asp> (20. marec 2009).
31. Nećak, Dušan. 1999. *Hladna vojna*. Ljubljana: Modrijan.
32. North Atlantic Military Committee. 1952. *The Strategic Concept For The Defense Of The North Atlantic Treaty Area*. Dostopno prek: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a521203a.pdf> (20. marec 2009).
33. --- 1957. *Overall Strategic Concept For The Defense Of The North Atlantic Treaty Organization Area*. Dostopno prek: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a570523a.pdf> (20. marec 2009).

34. --- 1968. *Overall Strategic Concept For The Defense Of The North Atlantic Treaty Organization Area*. Dostopno prek: <http://www.nato.int/docu/stratdoc/eng/a680116a.pdf> (20. marec 2009).
35. --- 1991. *The Alliance's Strategic Concept*. Dostopno prek: <http://www.nato.int/docu/basicxt/b911108a.htm> (20. marec 2009).
36. --- 1999. *The Alliance's Strategic Concept*. Dostopno prek: http://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_27433.htm (20. marec 2009).
37. Philips, Alan F. 1998. *20 Mishaps That Might Have Started Accidental Nuclear War*. Dostopno prek: <http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/nuclear-weapons/issues/accidents/20-mishaps-maybe-caused-nuclear-war.htm> (20. marec 2009).
38. *Priročnik o zvezi Nato*. 2001. Bruxelles: Office of Information and Press.
39. Robertson, David. 1987. *A dictionary of modern defence and strategy*. London: Europa.
40. Rosenberg, David A. 1983. The Origins of Overkill: Nuclear Weapons and American Strategy, 1945 to 1960. *International Security* 7 (4): 14-15.
41. Rumble, Greville. 1985. *The politics of nuclear defence: a comprehensive introduction*. Cambridge: Polity Press.
42. Snyder, Craig A. 2008. *Contemporary security and strategy*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
43. Sokolski, Henry D. 2004. *Getting MAD: a nuclear mutual assured destruction, its origins and practice*. Strategic Institute, U.S Army College.
44. Vukadinović, Radovan. 1985. *Nuklearne strategije supersila*. Zagreb: August Cesarec.
45. Yost, David. 2007. Nato and the Anticipatory Use of Force. *International Affairs* 83 (1): 39-68.